

Etnobotanik ve Türkiye’de Yapılmış Etnobotanik Çalışmalara Genel Bir Bakış

Received : 09.01.2009

Revised : 16.06.2010

Accepted : 15.07.2010

Gülşen Kendir*, Ayşegül Güvenç*^o

Giriş

Doğadaki tüm hayvanlar, bitkiler ve insanlar bir dengeyin ürünüdürler. Mitolojide bitkiler tanrıların insana verdiği en değerli armağan olarak ele alınmıştır. Tüm bitkiler insanın hizmetindedir ¹ ve insanın varoluşundan itibaren bitkilerle olan ilişkisi başlamıştır. İlk çağlardan kalan arkeolojik bulgulara göre insanlar, besin elde etmek ve sağlık sorunlarını gidermek için öncelikle bitkilerden faydalanmışlardır. Dene- me yanılma yoluyla elde edilen bu bilgiler, çağlar boyunca kullanım şekillerindeki bazı değişiklik ve gelişmelerle günümüze kadar ulaşmıştır ². Kuzey Irak’ta Şanidar Mağarası’nda 1957 yılında yapılan kazılarda bulunan Neandertal adamı kalıntıları yanında mezarda bulunanlar, bitki-insan ilişkisinin başlangıcına ait ilk veri olarak kabul edilir. 60 bin yıl öncesinden günümüze gelen ve bir şamana ait olduğu düşünülen bu mezarda, civanperçemi, kanarya otu, mor sümbül, gül hatmi, peygamber çiçeği, ebegümeci ve efedra gibi bitki türlerinin bulunduğu

* Ankara Üniversitesi, Eczacılık Fakültesi, Farmasötik Botanik Anabilim Dalı, 06100, Tandoğan, Ankara, TÜRKİYE

^o Corresponding Author: Tel: +90 312 2033109

Fax: +90 312 2131081

E-mail: aguvenc@pharmacy.ankara.edu.tr

tespit edilmiştir. Ölülerini gömmeye başlayan bir toplumda, ölen kişinin tekrar yaşama döndüğünde kullanacağı düşüncesiyle mezara konulduğu tahmin edilen bu bitkilerin, yenenler ve şifalı olanlar diye ayrılmaya başlandığının da bir göstergesi olabileceği düşünülmektedir. Çünkü bu bitki türleri günümüzde de özellikle tıbbi bitki olarak hala önemlidir ^{3,4}.

Yüzyıllardan beri süregelen insan ve bitki arasındaki bağ sonucunda, günümüzde tüm dünyanın önemini kabul ettiği ve ciddi araştırmaların yapıldığı etnobotanik bilim dalı doğmuştur ². Etnobotanik araştırmalar, deneme yanılma yoluyla edinilmiş ve uzun bir zaman süreci sonucunda nesilden nesile aktarılarak günümüze kadar ulaşan çok değerli bilgileri yansıtan içerikleri ile bitkilerin bilimsel olarak değerlendirilmelerine önemli katkıda bulunmaktadır. Zengin bir kültürel mirasa sahip olan ülkemizin de etnobotanik açıdan oldukça kapsamlı bir bilgi hazinesi mevcuttur. Ancak, kırsal kesimden kentlere olan göçlere ve gelişen teknolojiye paralel olarak, yeni nesiller bu hazinenin değerini bilmekte ve bu bilgiler kullanılmadığı için kaybolma riski taşımaktadır. Bu nedenle çok değerli bu bilgilerimizin bir an önce yazılı hale getirilme zorunluluğu ortaya çıkmaktadır. Bu zorunluluk ülkemiz ekonomisi açısından da önemlidir. Hangi bölgelerde hangi bitkilerden yararlanılabileceğinin tespiti, ancak etnobotanik çalışmalar ışığında belirlenebilecektir ve böylece halktan alınan bilgiler halkın ekonomisine katkı sağlama için geri dönecektir ^{5,6}. Diğer taraftan ülkemizde mevcut etnobotanik yayınlar oldukça dağınıktır ve bu konuda başvurulabilecek bir merkez (merkezi kütüphane, veri tabanı, vb.) olmadığı için de yayınlar taranamamakta ve bulunan bilgiler yeterince değerlendirilememektedir ⁵. Bu nedenle Sadıkoğlu yüksek lisans tezinde (1998) Cumhuriyet döneminde 1928–1997 yılları arasını kapsayan yayımlanmış ya da yayımlanmamış tüm etnobotanik çalışmaları bir arşiv haline getirmeye çalışmıştır ⁵. Ayrıca “Türkiye’deki Etnobotanik Çalışmalar Hakkında Bir Bibliyografya” ve “Türkiye Etnobotanik Araştırmalar Veri Tabanı” hazırlanmasına yönelik çalışmalar da bulunmaktadır ^{7,8}. Hazırladığımız bu derleme makalesinde, 1997 yılından sonra yapılmış olan ve ulaşabildiğimiz bilimsel nitelikte etnobotanik yayınlara yer vermeyi hedefledik. Böylece ülkemizde günümüze kadar yapılmış etnobotanik çalışmaları içeren ve araştırmacılara kaynak oluşturabilecek ön derleme niteliğinde bir makale olmasını amaçladık.

Etnobotanik Terimi ve Tarihçesi

Etnobotanik kelimesinin kökü olan etno- insanların çalışılması, botanik de bitkilerin çalışılması ya da bitki bilimi anlamına gelir. Etnobotanik, geniş anlamda, farklı insan topluluklarındaki bitki-insan ilişkilerini ifade etmektedir^{4,9,10}. Etnobotanik terimi, ilk kez 1895 yılında, bir biyoloji profesörü olan John W. Harshberger tarafından kullanılmaya başlanmış olup, basitçe "bitkilerin yerel halk tarafından kullanımı" olarak tanımlanmıştır. Ayrıca etnobotanik teriminin ilk geçtiği yer olan, Harshberger'in "The Purposes of Etnobotany" adlı eseri bu konuda bilinen ilk yayındır. Bu terimin bilim dünyasına girmesiyle etnobotanik çalışmalarda yeni bir çağır açılmıştır ve konu, halk da dâhil olmak üzere artık çok geniş bir kesimin ilgisini çekmiştir. Konu hakkında çalışan her kesim bu bilim dalına yeni bir teknik ve bilgi katmıştır. Yapılan birçok çalışmadan sonra, 1993'te Yen, bu tanımları tekrar gözden geçirmiş ve tam olmasa da yeni bir etnobotanik tanımları ortaya koymuştur. Yen'e göre etnobotanik, "bitkiler ve yerli halk arasındaki her türlü karşılıklı ilişkidir". Ancak biz bugün etnobotanik için geniş anlamda "evrim süreci içinde insan-bitki ilişkileri" diyebiliriz. Daha dar anlamdaysa "bir yörede yaşayan halkın, yakın çevresinde bulunan bitkilerden çeşitli gereksinimlerini karşılamak üzere yararlanma bilgisi ve bitkiler üzerine etkileri" olarak özetleyebiliriz. Günümüzde sadece bitkilerin niçin kullanıldığı değil, aynı zamanda bitkilerin yetiştiği ortam şartlarının belirlenmesi konularına da odaklanmış olan etnobotanik terimi, sürekli tanımlanmaktadır ve tanımları üzerinde kesin bir fikir birliği yoktur^{4,11}.

Etnobotaninin ortaya çıkışında, çeşitli hastalıkların tedavi edilmesi amacıyla binlerce yıldan beri tıbbi bitkilerin kullanılması büyük rol oynamıştır. Eski çağlardan günümüze gelen etnobotanik kitapları veya belgeleri tıbbi bitkilerin kullanımı üzerinedir. Örneğin Hitit yazıtlarında, Mısır papirüslerinde, ilk çağlardan kalan kitaplarda hep tıbbi bitkilerin yerel adları ve kullanım şekilleri verilmiştir. Bitkilerden en çok gıda ve tedavi edici olarak yararlanılmakla beraber, yakıt, yapı malzemesi, süs eşyası yapımı, boyar madde ve büyü, nazar gibi inançsal amaçlı vb. kullanımlar da yaygındır^{4,9,12}.

Günümüzde etnobotanik araştırmalarda en ileri ülke Hindistan'dır. Çin'de geleneksel tıp bilgilerinin derlemesinin yanı sıra, Kunming Botanik Enstitüsünde yer alan etnobotanik laboratuvarında birçok araştırmacı

çeşitli bölgelerde kullanılan bitkileri araştırmayı sürdürmektedir. Nijerya, Kenya gibi Afrika ülkelerinde ve Latin Amerika'da ekip çalışmalarına ve yeni laboratuvarların kurulmasına başlanmıştır. Uluslararası Etnobiyo­loji Topluluğu (International Society of Ethnobiology) iki yılda bir kongre yaparak bilimsel çalışmalara tartışma olanağı sağlamaktadır^{11,13,14}. Ayrıca uluslararası Etnobotanik Kongresi [The International Congress of Ethnobotany (ICEB)] farklı yerel komitelerle birlikte uluslararası toplantılar düzenlemektedir. ICEB'in amacı farklı birimlerde etnobotanik çalışanları bir araya getirmektir. Bu amaçla ilk kongre 1992 yılında Cordoba (İspanya)'da düzenlenmiştir. Bu toplantıların 4. süne 2005 yılında İstanbul (Türkiye) ev sahipliği yapmış ve toplantıya 46 ülkeden 300'ün üzerinde araştırmacı katılmıştır¹⁵.

Etnobotanik Çalışma

Etnobotanik çalışmalar, yalnızca insanlarla bitkilerin yüzyıllardan beri devam eden karşılıklı etkileşimlerini kaydetmekle kalmaz aynı zamanda bu etkileşimden doğan sonuçların, kırsal kesimde yaşayan halkın gelişiminde kullanılmasına, biyolojik çeşitliliğin korunmasına, kullanılan, ihraç edilen ve tehlike altında olan türlerin belirlenmesi ile yasal düzenlemelerin yapılabilmesine de temel oluşturur. Ayrıca, hastalıklara dayanıklılık yönünden üstün olan bitkilerin kültüre alınmalarında, daha kalıcı renklere sahip solmayan boyaların elde edilebileceği yeni bitki türlerinin belirlenmesinde de kaynak oluşturabilmektedir^{5,16}. Etnobotanik çalışmalar farklı disiplinler tarafından yapıldığı için her disiplin farklı teknikler kullanarak çalışmalarını yönlendirir. Ancak amaç hepsinde yerel bitkileri tanımlamak olduğu için Sistematik Botanik bu çalışmalarda önemli bir yer tutar. Çünkü bitki isimlerinin botanik alanında geçerli bilimsel adları belirlendikten sonra bu bitkiler ve kullanılış amaçları değer bulur^{10,11,17}.

Bir etnobotanik çalışma, çalışmayı yapacak olan her farklı disiplin için (antropoloji, arkeoloji, ekoloji, farmasötik botanik, farmakognozi, halk bilimi, sanat tarihi vb.) ilginç bir sorunun belirlenmesi ile başlar. Yeni bulgular için öncelikle ve özellikle uygarlığın girmediği bölgelerde yaşayan halkın bitkilere verdiği isimler ve kullanım biçimlerinin saptanması önemlidir. Çünkü bitkilerin yerel isimleri ve kullanımlarının

derlenmesi insanlık mirasının yeni kuşaklara aktarılması bakımından çok büyük önem taşımaktadır. T. Baytop (1994) tarafından hazırlanmış olan “Türkçe Bitki Adları Sözlüğü” halkın bitkilere verdiği isimlerin bilimsel karşılıklarının belirlenmesi açısından ülkemizde yazılmış önemli eserlerden birisidir ^{11,17}.

Daha önce de belirtildiği gibi etnobotanik, bir yörede insanların kullandığı her türlü bitkinin araştırılması demek olduğuna göre, o yörede kullanılan tüm bitkilerin saptanması ve örneklenmesi gerekmektedir. Etnobotanik araştırmalar uzun vadeli ve masraflı çalışmalardır. Bu nedenle çalışmalar planlanırken hedef ve süre iyi belirlenmelidir. Örneğin, gıda amaçlı kullanılan bitkilerin saptanabileceği ve kaynak kişilerle en rahat söyleşilerin yapılabileceği dönem kış ve ilkbahar aylarıdır. Yaz ve sonbahar ise, bitki toplama, presleme ve tohum örnekleri almada, ayrıca ekin biçimi, harman ve sonrası işlemleri izlemek, kışlık yakacak ve kış aylarında kullanılmak üzere hayvan yemi olan bitkileri toplamak gibi değişik etkinliklerin sürdürüldüğü bir dönem olarak önemlidir. Çalışmalar, kısa dönemli ya da dar bütçeli olarak da tasarlanabilir ve bir araştırma bir tek çalışma grubu (örneğin tıbbi bitkiler, gıda olarak kullanılanlar, boyamada kullanılan bitkiler ya da sadece yerel adların tespiti gibi) ile sınırlandırılabilir. Ancak, çalışılan bölgeyi bir veya iki köy ile sınırlı tutup hazır o bölgeye ulaşım ve çalışma olanakları sağlanmışken bir ekip çalışması kapsamında diğer bilim alanlarındaki kullanımlarını da derlemek çok daha yararlı ve ekonomiktir ^{11,16-18}.

Etnobotanik çalışmalar yapan araştırmacıları, botanikçilerden ayıran önemli fark, arazi çalışmaları sırasında yoğun kaynak kişi kullanmalarındır, bilgi doğrudan kullanıcılardan ve karşılıklı konuşma yöntemleri ile elde edilir. Çünkü halk bitkileri gerektiği zaman ve ihtiyaç duyacağı kadar yetiştirdiği doğal ortamlarından toplar. Bu nedenle kaynak kişilerin seçimi ve onlarla söyleşi teknikleri çok önemlidir. Geçmiş kuşakların bilgilerini devralmış kişileri bulmak ve onlarla birlikte araziye çıkmak, onların bitkilere ilişkin gözlemlerini not etmek ve bu bilgileri başka deneklerle sınamak önerilebilecek etkili bir yoldur. Kırsal kesimde genellikle araştırmacılara rehberlik etmek erkeklerin işidir. Oysa besin ve tıbbi amaçla kullanılacak olan bitkilerin toplanması, boyar madde taşıyan bitkilerden boya elde edip kullanılması ve bahçe tarımı Anadolu'da da, dünyanın birçok yerinde olduğu gibi, kadınların uzmanlık alanıdır. Kadınların gıda veya tıbbi bitkileri toplama ve hazırlamada, çeşitli el

sanatlarında (dokuma, hasır gibi) çok önemli bilgi birikimlerinin olduğu unutulmamalıdır. Bununla birlikte mantar, çeşitli meyve ve bazı yumru- lu bitkileri erkekler, çocuklar ve özellikle de çobanlar toplar. Yaşları ne- deniyle çocukları kaynak kişi olarak önemsememek hatadır. Hayvanla- rın yediği ya da yemediği zehirli otları en iyi bilenlerse çobanlardır. Teda- vileri sırasında büyü, dua gibi yöntemler yanında genellikle çevrelerinde yetişen bitkileri kullanarak bir hastalığı iyi ettiğine inanılan “Ocak” ta- bir edilen kişiler de araştırmacıların dikkat etmesi gereken kaynak kişi- lerdendir ^{11,17-19}.

Etnobotanik araştırmalarda oldukça yeni bir teknik de kantitatif ça- lışmalardır ve bu araştırmaların katkısı giderek artmaktadır. Özellikle koruma ve sürdürülebilir kullanım ile sürdürülebilir kalkınmaya yönelik çalışmalarda kantitatif araştırmaların önemi büyüktür. Bu yöntemle, is- tatistiksel ve çok seçenekli uygulamalarla arazi çalışması sırasında elde edilen verilerin değerlendirilmesi ve ileriye dönük koruma projelerinin ta- sarlanması olası hale gelmektedir. Prance (1987) tarafından etnobotanik çalışmalarda kullanılması önerilen bu yöntem, bilgisayar teknolojisinin yardımı ve istatistik programlarının kolay uygulanabilir hale gelmesiyle giderek daha çok araştırmacının kullandığı etkin bir araştırma aracı ol- muştur. Kantitatif etnobotanik, bitki kullanım bilgisinin istatistiksel yön- temlerle doğrudan analizi olarak tanımlanabilir. Hipotez testlerle birlikte miktarın belirtilmesi, bilginin niteliği ile kaynağın korunması ve gelişme- sine katkı sağlamaktadır ^{18,20}.

Arazi çalışmaları sırasında veya sonrasında bitki teşhisleri yapıldık- tan (bitkinin türü ve varsa tür altı taksonu belirlendikten) sonra, bilimsel yayınlar taranarak yetiştirme alanı ve elde edilen tüm bulgularla karşıla- ştırılarak, bulguların önceki yayınlarda belirtilen kullanımlarıyla uyum- lu olup olmadığı araştırılmalıdır. Elde edilen bulguların gerek çalışılan bölgede, gerekse tüm Türkiye’de her bir bitkinin farklı ya da benzer kul- lanımlarının varlığının ortaya çıkarılması açısından da önemi büyüktür. Yurtiçi kaynaklar ve yayınlar kadar özellikle komşu ülkelerdeki (Yakın Doğu ve Akdeniz bölgesi) etnobotanik çalışma verilerine erişim de ge- reklidir. Özellikle Yakın Doğu konusunda en iyi veri tabanı İngiltere’de KEW Botanical Garden’in Economic Botany bölümünde hazırlanmış ve bu alanda çalışanlara açık olan SEPASAL (Survey of Economic Plants for Arid and Semi Arid Lands) veri tabanıdır. MEDUSA (Mediterranean Net- work) gibi Akdeniz uluslarının bitki kullanımlarına ait veri tabanları da

henüz tümüyle yeterli olmamakla birlikte taranmalıdır. Ayrıca özellikle Yunanistan, İtalya, Filistin gibi Akdeniz Bölgesi ülkelerinde gıda ve tedavi edici amaçlı olarak kullanılan bitkilerle ilgili giderek artan yayınlar da dikkate alınmalıdır^{18,21,22}.

Çok yönlü bir arazi çalışmasıyla elde edilen bilgiler, disiplinler arası bir anlayışla ve farklı uzmanların katkısıyla değerlendirildiğinde, bitki listelerinden oluşan alışlagelen etnobotanik raporlardan çok daha fazla katkı sağlayacak ve halkın bilgi birikiminin ülkemiz yararına kullanımını mümkün olacaktır. Eğitime ve yerel kalkınmaya yönelik olduğu kadar, halktan alınan bilgilerin tekrar halka derli-toplu bir biçimde sunulmasına yönelik güncel ve bilimsel yayınlar da etnobotanik alanında düşünülmesi gereken önemli çalışmalarındandır. Bunun en güzel örneklerini yağmur ormanlarında belirlenen yeni tıbbi bitkiler ve kullanılışlarıyla ilgili yayınlar oluşturmaktadır^{14,17,18}.

Ülkemizin Floristik Yapısı ve Önemi

Türkiye Florası'na "Flora of Turkey and The East Aegean Islands" göre, Türkiye 174 familyaya ait 1251 cins ve 12.000'den fazla tür ve türaltı taksonu (alt tür ve varyete) ile oldukça zengin bir flora sahiptir²³⁻²⁵. Bu taksonların 234'ü yabancı kaynaklı ve kültür bitkisidir. Geriye kalan diğer türler ise yurdumuzda doğal yayılış gösteren bitkilerdir^{26,27}. Tüm Avrupa kıtasının yaklaşık 12.000 kadar bitki taksonuna sahip olduğu düşünülürken yurdumuzun bitki örtüsü bakımından nedenli zengin olduğu görülmektedir²⁸. Endemizm bakımından da yurdumuz oldukça zengindir. Tüm Avrupa ülkelerindeki toplam endemik takson sayısı yaklaşık 2750 iken ülkemizdeki endemik tür sayısı 2891' dir. Bu sayıya endemik olan 497 alt türü ve 390 varyeteyi dâhil ettiğimizde toplam endemik takson sayısı 3750'den fazladır²⁵. Ayrıca yurdumuz endemik tür oranı ve çeşitliliği açısından Orta Doğu'nun da en zengin florasına sahiptir. Endemik bitki bakımından en zengin ülke olan Yunanistan'da bile bu değer 800-1000 arasındadır. Bu farklılıklar göz önüne alındığında ülkemizin bitki türleri açısından ne kadar zengin ve ilginç bir ülke olduğu anlaşılmaktadır²³⁻²⁸. Ayrıca ülkemiz birçok cins ve seksiyonun farklılaşma merkezi olmasının yanı sıra çok sayıda bitkinin de gen merkezi konumundadır. Günümüzde tarımı yapılan birçok kültür bitkisinin yabancı

formları yurdumuzda doğal yayılış göstermekte olup Türkiye florasının zenginliğine etkileri oldukça büyüktür. Türkiye’de tıbbi olarak kullanılan bitkilerin sayısı kesin olarak bilinmemekle birlikte, 500 civarında olduğu tahmin edilmekte; yaklaşık 200 tıbbi ve aromatik bitkinin ihraç potansiyelinin olduğu belirtilmektedir ^{12,28-30}.

Dünyada tıbbi amaçla kullanılan bitki türlerinin sayısı hakkında kesin bilgi olmayıp, tahminler 20.000 ile 70.000 arasındadır ³¹. 1979 yılında Dünya Sağlık Örgütü (WHO) tarafından yapılan araştırma sonuçlarına göre, kullanılan ve ticareti yapılan bitkisel drogların sayısının 1.900 olduğu belirtilmektedir ³². WHO’nun tahminlerine göre dünya nüfusunun % 80’i, Afrika nüfusunun ise % 95’i tıbbi bitkilere dayalı tedavi yöntemlerinden yararlanmaktadır ³³. WHO, modern tıbbı destek olacak şekilde, gelişmekte olan ülkelerin geleneksel tedavi yöntemlerinin kullanımının yaygınlaşması ve standardizasyonu için “2001–2005 yılı Geleneksel Tıp Stratejileri” programı başlatmıştır ³⁴. Yine WHO verilerine göre Japonya’da doktorların % 60-70’i hastalarına Kampo ilaçlarını tavsiye etmektedir ³⁵. Çiçekli bitkilerden sadece % 15’i üzerinde kimyasal ve farmakolojik araştırmalar yapılmıştır ³³. Yeryüzündeki tüm bitki türleri düşünüldüğünde son derece düşük olan bu oran, bitkilerin, farklı ilaç şekillerinde kullanılmaları için oldukça büyük bir kaynak oluşturduklarını bir kez daha vurgulamaktadır ³⁶.

Bütün bu bilgiler göz önüne alındığı zaman, ülkemizin bu konuda büyük bir çalışma potansiyeline sahip olduğu görülmektedir. Ayrıca bilimsel verilerin halkla bütünleşebilmesi için yerel bitki adlarının da tespit edilerek güncelleştirilmesi gerekir. Bu konu da yine, etnobotanik çalışmaların önemli bir parçasını oluşturmaktadır.

Ülkemizde bitkilerin kullanım amaçları

Gıda ve baharat

Yurdumuzda beslenme amacıyla bitki toplamacılığının önemli bir geçmişi vardır. Halk ihtiyacını, civar dağ ve ormanlardan kendisi toplayarak karşılar. Bu gelenek kırsal kesimlerde hala sürmektedir. Birçok yabani bitkinin toprak üstü kısmı veya kökleri sebze olarak kullanılmaktadır. Bunlar çiğ veya pişmiş olarak yenildiği gibi kurutulularak, salamura halinde veya turşu şeklinde de tüketilmektedir. Ülkemizde, Ege ve Karadeniz

bölgelerindeki zengin bitki örtüsüne paralel olarak “ot kültürü” nün de varlığı bilinmekteyse de bu kültürün çok iyi araştırıldığı söylenemez^{11,17,18,36,37}. Bununla beraber bazı bölgelerde (bilhassa Batı ve Güney Anadolu), sebze olarak kullanılan bitkiler, mevsimi geldiğinde, semt pazarlarına getirilerek satışa sunulmaktadır³⁷. Yabani bitkilerin koku ve tad verici olarak kullanılışı da oldukça yaygındır. Bazı bitkiler (*Allium*, *Origanum*, *Mentha*, *Thymus* cinslerine ait değişik türler) yemeklere tad ve koku vermek için kullanılır. Bazı türlerin (bilhassa *Salvia* ve *Sideritis* türleri) yaprakları veya çiçek durumları “adaçayı”, “dağçayı”, “yaylaçayı” gibi isimler altında tanınmakta ve bunlardan elde edilen infüzyon, sıcak içecek olarak tüketilmektedir. Bu şekildeki kullanılış Batı ve Güney Anadolu'nun dağ köylerinde olduğu gibi şehirlerde de oldukça yaygındır (16, 37).

Boyar madde

Eskiden kumaş veya dokumaların boyanmasında genellikle bitkisel kökenli boyar maddeler kullanılmakta idi. 100 sene kadar önce boyar maddelerin sentetik olarak yapılma olanaklarının bulunması ve bunların ucuz olarak piyasaya çıkartılması, bütün dünyada olduğu gibi memleketimizde de sentetik boyar maddelerin geniş bir oranda kullanılmasına neden olmuştur. Bununla beraber Anadolu'nun bazı bölgelerinde halen bazı bitkisel kökenli boyar maddeler kullanılmaktadır. Son yıllarda bitkisel boyar maddelere karşı ilgi yeniden artmıştır. Bunun başlıca nedeni birçok bitkisel boyar maddenin renklerini ve parlaklıklarını uzun zaman korumalarıdır. Anadolu'da iplik boyamasında kullanılan başlıca maddeler (boyar madde taşıyan bitkiler, mazi ve şap gibi), bol olarak bulunduğu için Orta Asya'dan Türkler tarafından getirilen boyacılık sanatı Anadolu'da büyük bir gelişme göstermiştir^{37,38}.

Halk ilacı

Anadolu halkının yabani bitkileri tıbbi amaçla kullanması çok eski devirlere kadar uzanmaktadır. Hitit dönemi tabletlerinde bulunan bazı reçete formüllerinde kayıtlı bitki adları bunun bir kanıtıdır. Bu dönemlerde yabani bitkilerden yararlanıldığı gibi, bazı önemli tıbbi bitkiler drog elde etmek için yetiştirilmekteydi. Ayrıca Hititler ve sonrasında Bizans döneminde Anadolu'dan elde edilen bazı drogların dış ülkelere satıldığı da bilinmektedir. Hitit döneminde kullanılan bazı bitki adları ile bugün

Anadolu'da kullanılan bazı bitki adları arasında büyük bir benzerlik görülmektedir (haşşika= haşhaş; samama= susam; tarmus= tirmis; zertun= zeytin) ^{12,39,40}. Selçuklular döneminde Anadolu'da kullanılan bitkisel droglar hakkında en ayrıntılı bilgiler İbn Baytar (1197–1248)'ın El-Müfredat isimli eserinde bulunmaktadır. Bu eser Osmanlı İmparatorluğu döneminde yazılmış birçok kitap için kaynak olmuştur ^{12,37,41}. Osmanlı İmparatorluğu döneminde Anadolu'daki tıbbi bitki kullanımıyla ilgili bilgileri özellikle İbn Batuta (1304–1369) ve Evliya Çelebi (1611–1681?)'nin eserlerinden öğreniyoruz ¹². Ülkemizde kullanılan droglar üzerindeki ilk bilimsel araştırmalar 19. yüzyılın sonlarında başlamıştır. Bu konu ile daha çok eczacılar ilgilenmiştir. Yerli droglar üzerinde araştırmalar yaparak, sonuçlarını yayınlayanların başında Giorgio Della Sudda (Faik Paşa) (1831–1913) ve Pierre Apery (1852–1918) gelmektedir. Anadolu'yu her yönüyle konu alan çalışmalar ancak Cumhuriyet döneminde güncellik kazanarak öne çıkmış ve bu nedenle de doğa ile insan ilişkileri konuları üzerinde araştırmalar ve yayınlar başlamıştır. İstanbul Üniversitesi Farmasötik Botanik ve Genetik Kürsüsü Başkanı Ord. Prof. Dr. A. Heilbronn (1885–1961), Türkiye'de tıbbi bitkiler alanında bugünkü anlamda, farmakognozik araştırmaları başlatmıştır ^{9,12,41}. Sadıkoğlu (2004) tarafından hazırlanan Cumhuriyet dönemini (1928–1997) kapsayan bir makalede Türk etnobotaniği ile ilgili 765 yayın incelenmiştir. Bu yayınlardan 466'sının bitkilerin tıbbi kullanımları ile ilgili olduğu tespit edilmiştir ⁴².

Kırsal bölgelerde, hastalıkları tedavi etmek için, genellikle çevrede yetişen veya yetiştirilen bitkiler kullanılmaktadır. Şehirlerde ise droglar eczane veya aktarlardan sağlanmaktadır. Bunlar ekseriyetle çok tanınmış, yerli veya yabancı kökenli droglardır ³⁷. Türkiye bugün de bitkisel drog elde edip kullanan ve ihraç eden bir ülkedir ancak henüz yeterli seviyede bu kaynağını kullandığını söylemek mümkün değildir. 2007 yılı Türkiye İstatistik Kurumu verilerine göre bugün haşhaş kellesi, ıhlamur, yabani güveyotu (*Origanum vulgare*) (sapları ve yaprakları), adaçayı (*Salvia* sp.) (yaprakları ve çiçekleri), meyan kökü, nane ihraç edilmektedir. Bunlardan ıhlamur 79.583, adaçayı 1.529.500, meyan kökü 248.587, nane 153.196 kg ihraç edilmiştir ⁴³.

Diğer kullanım alanları

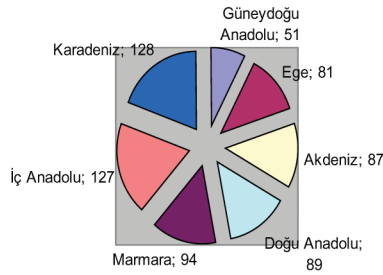
Bu kullanım alanlarının dışında Anadolu'da bitkiler, süs ve ev eşyası hazırlamak, tütsü olarak ve nazara karşı korunmak, ayrıca sabun

hazırlamak için de kullanılmaktadır. Örneğin Bartın'da ağaç işlerinde kullanılan bitki türleri vardır. Evliya Çelebi Seyahatname'sinde Amasra halkının, dağlardan kestiği mis kokulu ıhlamur ağaçlarını oyarak ve çeşitli eşyalar yaparak geçimlerini sürdürdüklerini yazmaktadır. Amasra'da, ıhlamur, şimşir, dişbudak, ceviz, kızılağaç, kayın, porsuk gibi ağaçlar kullanılarak havan, ceviz takımı, isimlik, anahtarlık, resimlik, vazo, tahta kaşık, kuş figürleri, güzel sözler yazılı levhalar, hasır işlemeleri ve kaşağı gibi eşyalar yapılmaktadır. *Pinus pinea* testa ve kozalaklarından, *Taxus baccata* odunundan kolye ve tespih yapılmaktadır. Mısırın kurutulmuş "koçan yaprakları" olarak adlandırılan brakteleri, hasır yapmada ve çanta yapımında kullanılmaktadır ⁴⁴. Tütsü ve nazara karşı kullanılan bitkiler de vardır. Örneğin *Peganum harmala* (üzerlik otu) evlere nazar için asılır. Ölünün başında güzel koku versin diye yakılır ⁴⁵. Akseki (Antalya) yöresinde *Paliurus spina-christi* (Çaltı) meyveleri nazar ve süs için kullanılır ⁴⁶. *Ononis spinosa* subsp. *leiosperma* (karayandırak) topraküstü kısmı Yalova'da nazara karşı kullanılır ². *Juniperus excelsa*, *J. drupaceae*, *J. foetidissima*, *Abies cilicica* gibi bitki türlerinin odun ve kerestesinden yararlanılmaktadır. *Myrtus communis* dalları bayramlarda mezarlara dikiilir. Yine dalları sepet örülmesinde kullanılır. *Cylamen cilicium*, *Nerium oleander*, *Viola odorata* vs. süs bitkisi olarak Akseki'de kullanılan bitkilerdir ⁴⁶. Kışlak (Yayladağı-Hatay) yöresinde *Laurus nobilis* (har) meyvaları sabun yapımında kullanılır. Yine bu yörede *Teucrium polium* (Yağmur otu) bitkisinin toplanmasının ardından okunan dualarla yağmur yağacağına inanılır ⁴⁷.

Türkiye'de Yapılmış Etnobotanik Çalışmalar

Etnobotanik çalışmalar tüm dünyada hızla ilerlemeye ve güncel olma-ya başlamıştır ¹⁴. Daha önce de belirtildiği gibi çok zengin bir floraya sahip olmamıza ve yurdumuzda halen çok sayıda araştırmacı tarafından değişik yörelerde etnobotanik çalışmalar yürütülmesine rağmen henüz ülkemizde bitkilerin ne kadarının halkımız tarafından kullanıldığını bilmekten uzağız. Bununla birlikte, yapılan çalışmalarda en yaygın olarak halkın bilgisinin toplandığı alan, bitkilerin tıbbi kullanımudur ^{11,48}. Harf Devriminden (1928) başlayıp 1997'ye kadar 70 yıllık dönemde yurdumuzda yapılmış 765 adet etnobotanik çalışma Sadıkoğlu'nun "Cumhuriyet Dönemi Türk Etnobotanik Araştırmalar Arşivi" adlı tezinde saptanmış ve bir

arşiv halinde, İstanbul Üniversitesi Eczacılık Fakültesi Farmasötik Botanik Anabilim Dalı'nda, ilgilenen araştırmacılara sunulmuştur. Bu çalışma incelendiği zaman, bitkilerin kullanımıyla ilgili en fazla yayının Sivas, İstanbul ve Konya illerine ait olduğu; en sık olarak da insan sağlığı, inanç ve gıda alanında kullanıldığı saptanmıştır. Karadeniz ve İç Anadolu Bölgelerinin etnobotanik açıdan diğer bölgelerden daha fazla araştırıldığı görülmüştür (Şekil 1). Yine bu çalışmaya göre, Batman, Çankırı, Kırıkkale, Mardin, Nevşehir, Sakarya ve Şırnak illeri ile ilgili etnobotanik incelemenin yapılmadığı belirtilmiştir ^{5,42}.

Şekil 1

1928–1997 yıllarında yapılan etnobotanik yayınların bölgelere göre dağılımı.

Türkiye'de İstanbul Üniversitesi'ne bağlı, "Geleneksel İlaçlar Araştırma ve Uygulama Merkezi (GİLAM)" geleneksel tıpta kullanılan bitkilerle ilgili çalışmalar gerçekleştirmiş ve gerçekleştirmektedir. Geleneksel tıp ve tıbbi bitkiler konusunda, kitaplar, raporlar ve çeşitli dergilerde etnobotanik çalışmalar yayımlanmaktadır. Ospankulova tarafından hazırlanan tez çalışması kapsamında da yurt içinde ve yurt dışındaki tüm etnobotanik araştırmacıların bu konudaki çalışmalara kolayca ulaşabilmesi amacıyla Türk Etnobotanik Veri Tabanı (TEBVET) hazırlanmıştır. Bu kapsamda 658 çalışma değerlendirilerek veri tabanına 7965 veri aktarılmıştır ⁸. Veri tabanının seçmeli kaynakça kısmında etnobotanik açıdan iyi tanınan 12 il Sivas, Erzurum, İstanbul, Gaziantep, Balıkesir, Konya, Sinop, İçel, Afyonkarahisar, Bursa, Diyarbakır ve Tokat olarak belirlenmiştir.

Hazırladığımız bu çalışmada, 1998'den günümüze kadar (2008 yılına kadar) ülkemizde yapılmış olan etnobotanik çalışmalar taranmış ve elde edilen bulgular Tablo 1'de verilmiştir.

TABLO I

1998-2008 yılları arasında yapılan etnobotanik çalışmalar

BÖLGE	BULGULAR	KAYNAK
Akseki (Antalya)	195 bitki belirlenmiştir. 29'u gıda, 27'si tıbbi, 7'si baharat, 15'i de endüstriyel ve ekonomik amaçlı. Diğer bitkilerin ise hayvansal besin kaynağı ve yöre halkının günlük ihtiyaçlarının karşılanmasında kullanıldığı tespit edilmiştir.	46
Çubuk (Esenboğa, Ankara)	Çubuk'ta yetişen ve kullanılan 37 tıbbi bitki türü belirlenmiş, kullanış şekilleri ortaya koyulmuştur.	49
Tekirdağ	69 türün varlığı belirtilmiş. 63 bitki sadece tedavi amaçlı, 6 bitki gıda olarak, 2 türün de her iki amaç içinde kullanıldığı belirlenmiştir.	50
Babadağ (Denizli)	27 bitkiden 20'sinin tıbbi yönden önemli olduğu sonucuna ulaşılmıştır.	51
Denizli	126 bitki belirlenmiş. Boya elde etmede 9, gıda maddesi olarak 18, tedavi amacıyla 92 ve değişik amaçlarla 7 bitkinin kullanıldığı saptanmıştır.	52
Eğirdir (Isparta)	Halk tarafından kullanımı olan 66 tıbbi bitki kaydedilmiştir.	53
Kuzeybatı Anadolu(Zonguldak, Bartın, Karabük, Kocaeli, Sakarya)	67 bitki ve 8 hayvandan elde edilen 116 halk ilacı saptanmıştır.	54
Giresun	Giresun ilinde yetişen 181 tıbbi bitki ve 52 zehirli bitki tespit edilmiştir. Yöreden sağlanan 17 materyal ve kaynaklardan saptanan 31 bitkinin kaynaklara göre kimyasal bileşimleri belirlenip yöresel kullanımları ile bilinen etkileri ve kullanımları karşılaştırılmıştır.	55
Şile (İstanbul)	Halkın tedavide kullandığı 43 tıbbi bitki belirlenmiştir.	56
Elazığ	Etnobotanik değeri olan 251 bitki saptanmıştır. Bunlardan 12 tanesinin tıbbi amaçlar dışında kullanıldığı görülmüştür.	57
Gediz (Kütahya)	Halk arasında 9 bitki türünün tedavide kullanışı belirtilmiştir.	58
Bartın	278 takson saptanmıştır. 115 bitki insan ve hayvanlar tarafından yenmekte, 97'si tedavide, 23'ü ağaç işlerinde ve 64'ünün de diğer alanlarda (süs bitkisi, böcek kaçıncı ve öldürücü, boyar madde, dokuma vb.) kullanıldığı tespit edilmiştir.	44

İlica (Erzurum)	52 bitki türünün halk tarafından tedavi amacıyla kullanıldığı saptanmıştır.	59
Kilis	Halk arasında çok iyi bilinen ve aktarlarda satılan 21 bitkinin genel ve tıbbi özellikleri kapsamlı olarak verilmeye çalışılmıştır. Ayrıca yörede eskiden beri kullanılagelen 55 bitkinin yerel adları, kullanılan kısımları ve kullanım şekilleri verilmiştir.	60
Aladağlar (Yahyalı, Kayseri)	38 bitkinin yöresel isimleri ve kullanım alanları derlenerek verilmiştir. Kullanımları örtüşmekle birlikte 4 bitkinin boyamada, 17 bitkinin gıda olarak, 15 bitkinin tedavi amacıyla ve 6 bitkinin de diğer amaçlarla kullanıldığı belirtilmiştir.	45
Karaman	131 bitki saptanmış. 76'sının tıbbi, 45'inin yiyecek, 2'sinin gereç yapımında, 5'inin boya, 2'sinin nazarlık yapımında, 1'inin ise sabun yapımında kullanıldığı ortaya konmuştur.	61
Kızılkaya (Aksaray)	300'ü aşkın bitkinin köylülerce adlandırıldığı ve çoğunun çeşitli amaçlarla kullanıldığı saptanmıştır (hayvan yiyeceği, polen ya da nektar kaynağı, yiyecek, gen kaynağı, etken madde kaynağı, tıbbi ve zehirli bitkiler).	62
Pürenbeleni ve Yanıktepe köyleri (Mersin)	36 adet bitki saptanmış. 25'inin gıda, 8'inin tedavi ve 9'unun değişik amaçlarla kullanıldığı belirtilmiştir.	63
Balıkesir	Doğal yayılış gösteren ve meyvelerinden yararlanılabilen bitki türleri ve bunların yöresel isimleri ile kullanım alanları belirlenmiştir. 37 tür ve 15 alttür olmak üzere 52 takson tespit edilmiştir.	64
Gönen (Balıkesir)	84 tane halk tarafından kullanılan tıbbi bitki kaydedilmiştir.	65
Orta Anadolu (Ankara, Kayseri, Niğde illeri ve Karaman, Konya illerinin güneydoğu bölgesini kapsayan alan)	103 bitkiden ve 4 hayvandan elde edilen 291 halk ilacı belirlenmiştir.	66
Ermenek (Karaman)	Yöreden toplanan ve tedavi amacıyla kullanılan 47 bitkisel materyal saptanmıştır. Kullanılan kısımları üzerinde kimyasal çalışmalar yapılarak bulunan maddeler belirlenmiş, kaynaklar taranarak sonuçlar, kimyasal bileşik ve tıbbi kullanışları açısından karşılaştırılmıştır.	67
Gölbaşı (Ankara)	Anket çalışması sonucunda, halkın % 78.7'sinin gıda ve tedavi amacıyla halen yabani bitki tükettiği belirlenmiştir. Yabani bitki tüketen bireylerin % 68.6'sı yabani bitkileri gıda olarak, % 3'ü tedavi amacıyla, % 28.4'ü ise her iki amaçla da tükettikleri kaydedilmiştir.	68

Ege Bölgesi (İzmir, Aydın, Manisa, Uşak, Burdur ve Kütahya)	106 adet tıbbi bitki türü tayin edilmiş ve bu bitkiler hakkında halk tarafından verilen bilgiler bilimsel veriler ile karşılaştırılarak bir değerlendirme yapılmıştır.	69
Edirne	188 tür faydalı bitki saptanmıştır. 154 tanesi tıbbi, 60 tanesi zehirli, 55 tanesi besin, 44 tanesi süs bitkisi olarak tespit edilmiştir.	70
Köse Dağları (Gümüşhane)	195 tür ve tür altı kategoriye ait taksonun, tıbbi ve ekonomik kullanım amaçları belirtilmiştir.	71
Kışlak beldesi (Yayladağı-Hatay)	Halk arasında kullanılan 105 bitkiye ait 94 yöresel ad ve 32 kullanılış şekli hakkında bilgiler verilmiştir.	47
Ayvacık (Çanakkale)	87 bitki taksonu saptanmıştır. 48'i yiyecek, 35'i tıbbi amaçlı, 5'i boya bitkisi, 4'ü yakacak, 3'ü süs bitkisi ve 8'inin de çeşitli amaçlarla kullanıldığı kaydedilmiştir.	9
Bodrum Yarımadası (Muğla)	Gıda grubu 142 doğal, 36'sı da kültürü yapılan bitki tespit edilmiştir. Tıbbi bitki grubunun 92'si doğal, 24'ü kültür ya da bölgeye özgü olmayan, 60 bitkiden oluşan hayvan yemi grubu ve 40 tür de el sanatları grubu (sepet, hasır, kaşık gibi) olarak sınıflandırılmıştır. Bazı türlerin de çardak, çit yapımından, balık avlama ve sosyal kullanımlara değin uzanan geniş bir kullanım çeşitlemesi elde edilmiştir.	72
Düzce (Konuralp), Diyarbakır, Ankara (Ortaköy, Keçiören, Çubuk, Kızılcahamam), Eskişehir, Kırşehir (Akpınar-Büyükabdiuşağı köyü), Gaziantep, Nevşehir, Manisa (Yakaköy), Kocaeli (Uzunçiftlik), Tunceli (Pülümür), İzmir, Mersin (Arpaçsakarlar), Tokat (Turhal), Sanlıurfa (Siverek)	"Enobotanik değeri olan" 247 bitki saptanmıştır. 101 tanesinin yalnız gıda olarak, 78 bitkinin tedavi, 65 bitkinin ise gıda ve tedavi, 3 bitkinin çeşitli amaçlar için (yün boyama, nazarlık, süs eşyası olarak) kullanıldığı belirlenmiştir.	73
Kütahya	57 bitkinin halk ilacı olarak değişik amaçlarla ve değişik şekillerde kullanıldığı ortaya konmuştur.	74
Datça (Muğla)	26 bitkiden çeşitli amaçlarla yararlandığı saptanmıştır. Bunların çoğu tedavide ve beslenmede yararlanan bitkilerdir.	75
Baba Dağı (Muğla) ve Fethiye Yöresi	Halkın, çoğunluğu tıbbi amaçlı olmakla birlikte çeşitli amaçlarla yararlandığı 11 bitki türü saptanmıştır.	76

Kayseri	Toplanan 348 taksonun 43 tanesinin kültür bitkisi, 9 tanesinin zehirli bitki, 11 tanesinin de endemik bitki olduğu saptanmıştır. Ayrıca bunlardan 246'sı ilaç, 70'i gıda, 8'i boya, 24'ünün ise hem ilaç hem de gıda, birer tanesinin de süpürge, güzel koku verici ve temizlik maddesi olarak kullanıldığı belirlenmiştir.	77
Kumalar dağı (Afyon)	70 bitki türü saptanmıştır. 44'ü tıbbi bitki, 15'i gıda, 5'i diğer kullanım amaçlı, 4'ü hayvan yemi ve 2'sinin ise süs bitkisi olarak kullanıldığı tespit edilmiştir.	78
Ezine (Çanakkale)	65 bitki türünden geleneksel halk ilacı olarak yararlanıldığı saptanmıştır. Bunlardan 49'unun yabancı ve 16'sının yörede yetiştirilen bitki olduğu belirtilmiştir.	79
Koçarlı (Aydın)	68 taksona ait bitkiden yörede sağlık alanında yararlanıldığı saptanmıştır.	80
Elmalı (Antalya)	23 tane bitkiden 20 tanesinin tedavi amacıyla, 3 tanesinin ise diğer amaçlı kullanımı belirtilmiştir.	6
Akçakoca (Düzce)	1510 örneğin değerlendirilmesi sonucu 103 familya, 377 cins, 632 tür, 15 alttür, 10 varyete olmak üzere 657 takson saptanmıştır. Bitkilerin yerel adları ile kullanımları verilmiştir. 33 bitkinin tedavi amaçlı, 29 bitkinin yiyecek ve 18 bitkinin de çeşitli amaçlı kullanımı belirtilmiştir.	81
Çerkeş (Çankırı)	57 bitkisel, 6 hayvansal ve 8 inorganik kaynağın halk ilacı olarak kullanılışı tespit edilmiştir.	82
Bilecik	67 tıbbi bitki türü incelenmiştir.	83
Yenişarbademli yöresi (Isparta)	43 değişik doğal faydalı bitki taksonu tespit edilmiştir. Kullanım amaçları ve yöresel isimleri incelenmiştir.	84
Çatalca (İstanbul)	59 bitki türü toplanmıştır. Bu bitkilerden 15'inin sadece yöresel ismi belirtilmiş, 21 türün yiyecek olarak, 3 türün bitki çayı, 4 türün boya, 5 türün araç-gereç yapımında ve 10 türün farklı amaçlarla kullanıldığı saptanmıştır.	85
Batı ve Orta Anadolu	121 yabancı yenebilen bitkinin yiyecek olarak kullanılan kısımları belirlenmiş ve onların ayrıntılı bir şekilde hazırlanma yöntemleri incelenmiştir.	86
İlıca (Erzurum)	60 bitki teşhis edilmiştir. 42 bitkinin yiyecek, 11 bitkinin yakacak, 2 bitkinin boyamada, 1 bitkinin inşaat malzemesi olarak ve 9 bitkinin de çok amaçlı kullanımı saptanmıştır.	87
Doğu Anadolu Bölgesi (Van, Hakkâri, Siirt, Batman, Bingöl, Tunceli, Erzurum, Erzincan, Elazığ, Malatya, Ağrı, Kars, Muş ve Bitlis)	Bu araştırmada bölgede yetişen ve değişik amaçlarla kullanılan 71 faydalı bitki hakkında bilgi verilmiş, tıbbi kullanımları belirtilmiştir.	88

Beypazarı, Ayaş, Güdül (Ankara)	İnceleme bölgesinde yetişen yabancı bitkilerin yiyecek, tedavi ve diğer amaçlı kullanılışları üzerinde halkla röportaj yapılarak bilgi toplanmıştır. Halkın 115 bitkiyi tıbbi, 70 bitkiyi yiyecek ve 7 bitkiyi de çeşitli amaçlar için kullandığı belirlenmiştir.	89
Bergama (İzmir)	55 takson toplanıp teşhis edilmiştir. 45 tanesi tıbbi, 19 tanesi yiyecek ve besin, 7 tanesi endüstri bitkisi olarak saptanmıştır.	90
Sakarya	46 bitki türü ve 5 hayvan türünden elde edilen 139 tıbbi kullanılış tespit edilmiştir. Ve seçilen bazı bitki türleri üzerinde antimikrobiyal aktivite tayini yapılmıştır.	91
Niğde-Aladağlar'ın batısı	200 bitki örneği toplanmış ve 126 türün kullanılışlarının olduğu saptanmıştır. 125 tür tıbbi, 39 tür gıda, 7 tür hayvan yemi, 5 tür bal yapımında, 14 tür malzeme yapımında kullanılmakta olup, 5 türün de çevresel kullanıma sahip olduğu belirlenmiştir.	92
Pınarbaşı (Kayseri)	25 familyaya ait 735 tür belirlenmiştir. 44 tıbbi bitki türünün kullanılış nedenleri, uygulanış şekilleri araştırılmış ve kaydedilmiştir. Ayrıca bu bitkilerin fitokimyasal tarama sonuçları (alkaloit, antrakinin, kumarin, flavonoid, saponin, tanen, kardiyoaktif glikozitler, antrasenozit ve uçucu yağ) ile taşıdıkları ana etken madde grupları belirlenmiştir.	93
Dereeli (Giresun)	104 bitki örneğinden 69 taksonun tıbbi amaçla kullanıldığı kaydedilmiştir.	94
Mersin ve Adana	Marketlerde satılan bitkisel ilaçlar üzerine bir çalışma yapılmıştır. 107 bitki türü bu çalışma ile ortaya konmuştur.	95
Geyve (Sakarya)	34 bitkinin besin maddesi, 41 bitkinin tıbbi amaçla, 8 bitkinin süs bitkisi, 23 bitkinde çeşitli eşyaların yapımında, yakacak ve kereste olarak kullanıldığı belirlenmiştir.	48
Şuhut (Afyon)	104 bitkisel, 11 hayvansal ve 7 inorganik kaynağın değişik şekillerde halk ilacı olarak kullanıldığı tespit edilmiştir.	96
Narman (Erzurum)	28 familyaya ait 52 bitki türünün tedavi amacıyla kullanımını belirtilmiştir. Hakkında bilgi verilen ancak örneği bulunmayan 3 tane bitki örneğinin de tıbbi kullanımına yer verilmiştir. Ayrıca yabancı olarak yetişen ve gıda olarak kullanılan 27 bitki, kültürü yapılan ve gıda olarak kullanılan 16 bitki, 6 tane kültürü yapılan yem bitkisi, 1 tane boyamada kullanılan bitki, 1 tane temizlikte, 1 tane diğer amaçlı kullanılan, 7 tane de dışarıdan temin edilen ve ilaç olarak kullanılan bitkilere yer verilmiştir.	37

Yalova	398 bitkiden halk arasında kullanışı olan 99 takson, kullanışı olmayıp sadece yöresel ismi olan 20 takson saptanmıştır. 99 bitkiden 53'ü halk ilacı, 40'ı gıda, 5'i baharat, 3'ü oyuncak olarak, 4'ü alet yapımında, 2'si samanların balyalanmasında, 2'si boyamada, 1'i dekoratif olarak, 1'i sabun yapımında, 2'si büyü yapımında, 1'i harç yapımında ve 2'sinin de saç bakımında kullanıldığı tespit edilmiştir.	2
Nizip Bölgesi (Aksaray)	74 bitki taksonunun yerel isimleri verilmiştir. Bu bitkilerin kullanımları örtüşmekle birlikte 67'si tedavi amaçlı, 23'ü yiyecek maddesi, 8'i boya eldesi için ve 3'nün de diğer amaçlı olarak kullanıldığı belirlenmiştir.	97
Merzifon (Amasya)	35 bitki ve 4 hayvan türü ile 3 hayvansal ve 1 inorganik kaynağın çeşitli şekillerde halk ilacı olarak kullanıldığı tespit edilmiştir.	98
Konya ve Karaman	Konya ve Karaman çevrelerindeki 9 cinse ait 21 yenilebilen yabani bitkinin halk tarafından geleneksel olarak kullanımları ortaya konmuştur. Böylece Neolitik ve Kalkolitik Çağlarda İç Anadolu'da yaşamış olan halklar için bu bitkilerin öneminin arkeolojik olarak saptanmasında etnoarkeolojik bir yaklaşım benimsenmiştir.	99
Beykoz (İstanbul)	451 bitki taksonu saptanmıştır. 99 bitkinin tıbbi amaçlarla kullanıldığı, bunlardan 23 tanesinin zehirli olduğu belirlenmiştir.	100
Bandırma (Balıkesir)	Yörede 98 bitki taksonu saptanmıştır. Bunlardan 41 taksonun yiyecek ve baharat, 65 taksonun tıbbi amaçlı, 6 taksonun süs, 4 taksonun yakacak, 4 taksonun boya ve 15 taksonun da yöresel inanç, yapı malzemesi, arıcılık, ipek böcekçiliği ve kişisel bakım gibi diğer amaçlar için kullanıldıkları tespit edilmiştir.	13
Çatalca (İstanbul)	Tıbbi amaçla kullanılan 68 çiçekli bitki türü saptanmıştır. Bunlardan 58'i doğal, geri kalanları ise kültür bitkileridir. 72'sinin (7 tane farklı bitki karışımı dâhil olmak üzere) farklı kullanımı saptanmıştır.	101
Çanakkale, Edirne, İstanbul, Kırklareli, Tekirdağ	Halk ilacı olarak kullanılan 148 bitki taksonu belirlenmiş, bunlardan en yaygın kullanımı olan 20'sinin uygulama alanları verilmiştir.	102
Bozcada (Çanakkale)	64'ü yabani, 17'si ise kültür bitkisi olan 81 bitki taksonunun halk arasındaki kullanımları belirtilmiştir. Kullanımları örtüşmekle birlikte 35'inin tıbbi, 27'sinin yiyecek, 13'ünün süs, 7'sinin baharat, 6'sının yakacak olarak; 3'ünün kozmetik, 3'ünün bitki çayı, 2'sinin sepet yapımında, 2'sinin sigara hammaddesi olarak, 2'sinin çit yapımında, 2'sinin oyuncak olarak; 1'inin nazarlık, 1'inin süpürge yapımında, 1'inin boyamada, 1'inin de sakız olarak kullanıldıkları tespit edilmiştir.	103

Ödemiş, Tire, Kiraz (İzmir)	25 bitki taksonunun 22 farklı kullanımı ortaya konmuştur. 13 bitkinin günlük yaşamda eşya ve gereç olarak kullanımı, 8 bitkinin nazara karşı kullanımı ve 6 bitkinin de ziraatta ekipman olarak kullanımı belirtilmiştir.	104
Bahçe ve Hasanbeyli (Osmaniye)	79 taksonun çeşitli amaçlar için (gıda, ilaç, ev eşyası, süs eşyası, kereste, boya, inançsal) kullanıldığı saptanmıştır. Çalışma alanında doğal bitkilerin en çok gıda (45 takson) ve ilaç (35 takson) amaçlı kullanıldığı bunlardan sonra sırasıyla ev eşyası (4 takson), kereste (3 takson), süs eşyası (3 takson), boya (1 takson) ve inançsal olarak (1 takson) kullanıldıkları belirlenmiştir.	105
Ordu, Samsun	26 familyaya ait 52 tane yabancı yenebilen bitkinin halk tarafından yiyecek olarak kullanımı ortaya konmuştur.	106
Güdümlü (Ankara)	23 bitkinin halk ilacı olarak, 11 bitkinin ise besin olarak kullanıldığı tespit edilmiştir.	107
Kozan (Adana)	33 tıbbi bitki saptanmış ve bu tıbbi bitkilerden özellikle çok ciddi olmayan sağlık sorunlarında yararlandığı ve bu yararlanmanın Anavazralı hekim Dioskorides'in (MS I. Yüzyıl) reçeteleriyle kısmen uyumlu olduğu saptanmıştır. 9 tanesi Dioskorides ile benzer amaçla kullanılırken, 20 tanesinin farklı amaçlarla kullanıldığı belirlenmiş, 4 tanesinin ise Materia Medica'da hiçbir kaydına rastlanmamıştır.	108
Aşağıçerçi, Çerde, Aşağı Çamlı, Yukarıdere vb. köyler (Ulus- Bartın)	Çalışmada, yörede tedavide kullanılan 33 tane doğal bitki, 12 tane kültür bitkisi ve 23 tane yenen bitkiye yer verilmiş, bunların kullanım biçimlerine ilişkin etnobotanik araştırma sonuçları yer almıştır.	109
Manavgat (Antalya)	Boya elde etmede kullanılan 14 bitki taksonu, gıda maddesi olarak 40 bitki taksonu, tedavi amaçlı olarak kullanılan 66 bitki taksonu ve değişik amaçlarla kullanılan 75 faydalı bitki taksonu tespit edilmiştir.	110
Pozantı (Adana)	Tıbbi amaçlı ve gıda olarak kullanılan 39 bitki tespit edilmiştir.	111
Zeytinbahçe ile Akarçay arasında kalan bölge (Birecik- Şanlıurfa)	434 tür, 5 alttür ve 6 varyete olmak üzere 445 takson tespit edilmiştir. 96'sı yem, 56'sı gıda, 25'i yakacak, 43'ü tıbbi amaçlı, 3'ü süpürge yapımında, 9'u süs bitkisi, 4'ü takı, 7'si çocuklar tarafından oyun amaçlı, 2'si nazar amaçlı, 9'u çay, 2'si tütüne katılan, 2'si boya, 2'si baharat, 5'i çardak, inşaat malzemesi, 2'si sepet, 5'i zehirli, 2'si temizlik, 2'si hasır, 3'ü at koşumu yapımı ve 3'ünün de maydanoz, nane, hardal bağı olarak kullanıldığı kaydedilmiştir.	112

Kırklareli	Halkın yiyecek ve diğer amaçlarla (tıbbi kullanışı hariç) kullandığı 100 tür belirlenmiştir. 55 tür gıda, 15 tür hayvan yemi, 11 tür boya bitkisi ve 17 türün çeşitli malzeme imalinde, 2 tür oyuncak olarak, 1 tür ekmeğe katkı olarak, 1 tür çatı izolasyonunda, 1 tür bereket getirmesi amacıyla, 1 tür arıları çekmek için, 1 tür sakız elde edilmesinde, 1 tür gölge eldesinde, 2 tür süs bitkisi olarak, 3 tür böcek kaçırmak için, 1 tür hayvanların üşmelerine karşı, 1 tür meyve ve sebze tezgâhlarında, 2 türün de saç bakımında kullanıldığı görülmüştür.	113
Ovabaşı, Akpınar, Güllüce ve Köşeler Köyleri (Gümüşhacıköy/ Amasya) Arasında Kalan Bölge	Çalışmada 10'u Türkiye için endemik olan 95'i doğal, 11'i kültür bitkisi 106 takson belirlenmiştir. Bazı örtüşen kullanımlarla birlikte 59 tane bitki türünün gıda, 14 ilaç, 6 yakacak, 7 yem ve 20 el sanatlarında kullanımın yanı sıra 18 bitki türünün de farklı alanlarda kullanımının olduğu belirlenmiştir.	114
Babaeski (Kırklareli)	202 adet örnek toplanmıştır. Bu örneklerin teşhisi sonucunda 46'sı yabancı ve 16'sı yörede yetiştirilen 62 bitki türünün halk ilacı olarak kullanımı belirtilmiştir.	115
Ezine (Çanakkale)	Yörede 49'u yabancı ve 17'si kültür 66 bitki türünün halk ilacı olarak kullanımı ortaya konmuştur.	116
Koçarlı (Aydın)	Halk ilacı olarak kullanılan 53'ü yabancı ve 15'i ise yörede yetiştirilen 68 bitki türü tespit edilmiştir.	117
Ege Bölgesi	20 aileye ait 42 bitki türünü içeren 106 adet tıbbi bitki örneği toplanarak tayin edilmiştir. Bunların yerel isimleri, kullanılan kısımları, hazırlanma şekilleri ve tedavideki kullanışı belirtilmiştir.	118
Kürecik (Akçadağ/ Malatya)	Farklı kullanımlara sahip 129 bitki taksonu (123 doğal, 6 kültür) tespit edilmiştir. 45'i bitkisel tedavi, 60'i gıda, 13'ü baharat veya çay, 24'ü hayvan yemi, 16'sı boya, 16'sı yakacak olarak, 28'inin ise bunların dışında farklı kullanımlara sahip olduğu saptanmıştır.	119
Ilgaz (Çankırı)	44 aileye ait toplam 100 taksonun 62' sinin yiyecek, 25' inin tıbbi amaçlı, 12' sinin çay, 4' ünün baharat, 4' ünün süs bitkisi ve 20' sinin çeşitli amaçlarla yöre halkı tarafından kullanıldığı belirlenmiş ve bu taksonların kullanılma şekilleri ortaya konmuştur.	120
Cizre (Şırnak)	Toplanan bitkilerden 99'unun gıda, 45'inin yem, 44' ünün ilaç, 25'inin süs, 21' inin el sanatları, 20' sinin de yakacak olarak kullanıldığı tespit edilmiştir.	121
Konya	72 farklı bitki türünün halk ilacı olarak kullanıldığı tespit edilmiştir.	122

Ortaca (Muğla)	Etnobotanik özelliğe sahip 45 familyaya ait 80 bitki belirlenmiştir. Bunlardan 52'sinin tıbbi, 25'inin gıda amaçlı, 8'inin tat verici-baharat olarak, 8'inin eşya yapımında, 8'inin yakacak olarak ve 5'inin de süpürge yapımında kullanıldığı kaydedilmiştir.	123
Mityat (Mardin)	Yörede yetişen 92 tane bitki türünün besin (yiyecek, baharat, çay), süs, yakacak, tarımsal, evsel araç-gereç (tarımsal, alet, süpürge), boya, kozmetik ve nazarlık gibi 106 tane kullanım amacı saptanmıştır.	124
İzmit Körfezi'nin Güney Kesimi	118 bitki taksonundan (104 doğal, 14 kültür) 77'sinin halk ilacı, 59'unun gıda, 13'ünün baharat ve çay olarak, 19'unun hayvan yemi, 5'inin hayvan hastalıklarında, 7'sinin yakacak olarak ve 37 tanesinin de farklı amaçlarla kullanıldığı tespit edilmiştir.	125
Yunt Dağı (Manisa)	32 familyaya ait 54 tıbbi bitki türü kaydedilmiştir. Bunlardan 41 tane türün yabancı, 13 türün ise kültür bitkisi olduğu belirtilmiştir.	126
Afyonkarahisar (Sinanpaşa, Hocalar ve Dazkırı)	43 familyaya ait 93 bitki taksonununun 52 tıbbi, 37 yiyecek, 14 yem, 6 boya, 5 yakacak, 4 inşaat malzemesi ve 11 çeşitli amaçlarla kullanımı ortaya konmuştur.	127
Arat Dağı (Birecik, Şanlıurfa)	49 familya ve 193 cinse ait 170 taksonun etnobotanik özelliğinin olduğu tespit edilmiştir. Bunlardan 59'u yem, 33'ü yiyecek, 19'u yakacak, 17'si tıbbi amaçlı, 13'ü zararlı, 8'i süpürge yapımında, 5'i süs bitkisi, 5'i boya, 3'ü oyun amaçlı (çocuklar için) ve 11'inin de diğer amaçlarla kullanıldığı ortaya konmuştur.	128
Karpuzalan ve Adıgüzel (Van)	27 familyaya ait 79 bitki türü tanımlanmış. Kullanım alanları örtüşmekle birlikte 50 bitki türünün tıbbi, 40'ının gıda ve 3'ünün ise diğer amaçlar için kullanıldığı tespit edilmiştir.	129

Bu çalışmaların dışında XVI. Bitkisel İlaç Hammaddeleri Toplantısı (2006) bildirilerinde yer alan "Akçadağ (Malatya) İlçesinde Boya Amacıyla Kullanılan Bitkiler", "Bursa ve Yakın İlçe Pazarlarında Satılan ve Halk Tarafından Kullanılan Bitkiler" adlı çalışmalar¹³⁰, XVII. Bitkisel İlaç Hammaddeleri Toplantısı (2007) bildirilerinde yer alan "İç Anadolu'nun Bazı Yerleşim Birimlerinde Etnobotanik Bir Çalışma", "Ankara-Kızılcahamam Yöresi Halk İlaçları Araştırması", "Ayvalık'ta İlaç ve Gıda Olarak Kullanılan Doğal Bitkiler", "Kürecik (Akçadağ/Malatya) Bucağında Halk İlacı Olarak Kullanılan Bitkiler" adlı çalışmalar¹³¹, XVIII. Bitkisel İlaç Hammaddeleri Toplantısı (2008) bildirilerinde yer alan "Kozan'da (Adana)

Halk ilacı Olarak Kullanılan Bazı Bitkiler”, “Işık Dağı ve Çevresinin Florası ve Etnobotanik Araştırmalar”, “İncek (Ankara) Florası ve Etnobotanik Araştırmalar”, “Düzce İlinin Etnobotanik Özellikleri-I”, “Bayramiç (Çanakkale) Yöresinin Geleneksel Halk İlacı Olarak Kullanılan Bitkileri”, “Bilecik, Bursa ve Edirne Çevrelerinde Halk İlacı Olarak Kullanılan Bazı Bitkiler”, “Afyon, Denizli ve Kütahya İllerinin Bazı Yerleşim Birimlerinde Etnobotanik Araştırmalar”, “Güney Marmara’nın Etnoflorası, Tefenni (Burdur) İlçesi’nde Kullanılan Halk İlaçları”, “Isparta, Hatay ve Mersin İllerinin Bazı Yerleşim Birimlerinde Halk İlacı Olarak Kullanılan Bitkiler”, “İğdir Florasının Etnoflorası Hakkında Ön Bilgiler”¹³² adlı çalışmalar da yer almaktadır.

Ayrıca Ertan Tuzlacı’nın Şifa Niyetine¹³³ adlı kitabında bahsettiği Eczacılık Fakültesi son sınıf öğrenci ödevi şeklinde olan Bolu, Seydişehir (Konya), Anamur (İçel), Kumluca (Antalya)’da geleneksel halk ilacı olarak yararlanılan bazı bitkiler üzerine araştırmaları da vardır.

Sonuç ve Tartışma

Bitki insan ilişkileri insanlık tarihi kadar eskidir. Bitkilerle ilgili bilgiler nesiller boyu aktararak günümüze kadar ulaşmıştır. İnsan bitki ilişkilerini her boyutuyla inceleyen etnobotanik bilimi sayesinde, bitkilerin daha önceden bilinmeyen özellikleri de dâhil, birçok farklı kullanımıyla ilgili yeni bilgiler gün ışığına çıkmaktadır. Aynı zamanda bu bilim, halkın yerel kültürünün ve yaşam tarzının korunması yönünde de yardımcı olmaktadır. İnsanlar gıda ya da sağlık için kullanacakları bitkilerin potansiyel yarar ve zararlarını belirlemek için önce çok az bir miktarını denemekte, sonra da genel olarak kullanıp kullanmayacağı ile ilgili bir sonuca ulaşmak için miktarı arttırarak denemelerini tekrarlamaktadır. Geçmişten günümüze gelen bitkilerin farklı kullanım alanlarıyla ilgili bu süreç içinde, en yoğun ilgiyi insanların bitkileri hastalıkların tedavisinde kullanmaları çekmektedir. Çünkü insan, değişik toplumlarda ve kültürlerde farklılıklar göstermesine karşın, çoğunluğu bitkisel olan değişik doğal kaynaklardan şifa aramaktadır. Halk ilaçlarıyla tedavi geçmişte olduğu gibi günümüzde de geçerliliğini sürdürmekte ve dünya üzerinde özellikle modern sağlık hizmetlerinin yeterli olmadığı alanlarda halk sağlığı açısından önem taşımaktadır. Tıbbi bitkiler tedavi edici etkilerini,

sentezledikleri biyolojik olarak aktif kimyasal bileşikler aracılığıyla gösterirler^{4,5,10,33,134}. Bitkilerden elde edilen saf etken maddelerin kullanımları oldukça yaygındır. Bu etkili bileşikler ilaç sanayi tarafından da modern ilaç formülasyonlarının hazırlanmasında kullanılmaktadır. Bu nedenle, öncelikle yüzlerce yıldan beri halkın yararlı olduğuna inanarak ısrarla kullandığı bitkiler üzerinde çalışmak sonuca ulaşmayı kolaylaştıracaktır. Bu sayede hem eldeki veriler bilimsel olarak ispatlanacak, hem de zaman ve maddi bakımdan kısıtlı imkânlarla sahip araştırmacıların bu tarz kayıpları önlenmiş olacaktır^{5,33}. Günümüzde tedavi alanında kullanılan efedrin, essin, digitoksin, kinin, kokain, reserpin, salisin, senne antrakinonları gibi ilaç etken maddelerinin keşfini, çeşitli toplumlarda yapılmış olan etnobotanik araştırmalara borçluyuz^{4,33,135}.

Etnobotanik çalışmaların bilimsel değerini ve önemini ortaya koymaya çalıştığımız bu derleme çalışmasında, etnobotanik çalışmaların dünyadaki ve özellikle ülkemizdeki durumu gözden geçirilmiştir. Bu alanda yapılan çalışmalarda tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de yıldan yıla sürekli bir artış söz konusudur. Bu sonucu, 70 yıllık (1928-1997) Cumhuriyet dönemini kapsayan Sadıkoğlu'nun çalışmasında⁴² ve sonrasında yapılan çalışmalarda da görmek mümkündür. Elde ettiğimiz bilgiler doğrultusunda ülkemizde en fazla etnobotanik araştırmannın İç Anadolu Bölgesi'nde, en az ise Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde yapıldığını söyleyebiliriz. Son yıllarda özellikle Doğu Anadolu Bölgesi'nde yapılan araştırmalarda artış olduğu görülmüştür. Yapılan etnobotanik çalışmaların içeriği incelendiği zaman, tıbbi bitkilerin kullanımının yoğunluk kazandığı tespit edilmiştir. İkinci sırayı gıda amacıyla kullanılan bitkiler almaktadır. Ancak, son yıllarda bitkilerin her türlü kullanımını ele alan geniş kapsamlı yapılan etnobotanik çalışmaların da önem kazandığı tespit edilmiştir. Sadıkoğlu'nun çalışmasında olduğu gibi, çalışma kapsamımızda olan yıllar arasında etnobotanik çalışma ve yayın sayısı yıldan yıla artmıştır. Bu dönemdeki belki de en önemli gözlem çalışmaların yurt dışı dergilerde de yayınlanmış olmasıdır. Sadıkoğlu, sekiz ilde (Batman, Çankırı, Kırıkkale, Mardin, Nevşehir, Sakarya, Şırnak ve Zonguldak) etnobotanik çalışma olmadığını kaydetmiştir⁴². Sadıkoğlu tez çalışmasında⁵ Zonguldak ili için 3 araştırmannın varlığını kaydetmiştir, ancak yayınladığı makalede bu il için çalışma göstermemiştir. Biz bu derlemede sonuçları değerlendirirken yayındaki verileri esas aldık. Buna göre, geçen 20 yıllık süre içinde yine Batman ve Kırıkkale illerinin etnobotanik açıdan incelenmediğini tespit ettik.

Birçok uygarlığa ev sahipliği yapmış olan Türkiye, kültürel zenginliği ve zengin floristik yapısı bakımından etnobotanik çalışmalar için oldukça zengin bir araştırma ortamı oluşturmaktadır. Yapılan ve yapılacak olan etnobotanik çalışmalar halkımız ile bitkiler arasındaki ilişkiyi gelecek kuşaklara aktarması bakımından önem taşımaktadır. Böylece geleneksel bilginin unutulup kaybolması önlenecektir. Özellikle geleneksel halk ilaçları üzerine bilimsel temele dayanan araştırmalar ile geniş halk kitlelerinin yararına sunulabilecek yeni ilaçların keşfedilebilmesi mümkün olacaktır. Bu bilinç, yayınlardan da gözlemlediğimiz gibi, ülkemizde de artık yerleşmiş ve olumlu sonuçlarını vermeye başlamıştır. Etnobotanik çalışmaların, şimdiye kadar pek çok araştırmacı tarafından da vurgulandığı gibi, bir merkezde toplanması kültürel değerlerimize, çok sayıda gen kaynağı bitkimiz ile endemik bitkilerimize sahip çıkmak ve şimdiye kadar olduğu gibi bundan sonra da gelecek kuşaklara bu bilgilerin ve kültürel zenginliğin aktarımını sağlamak açısından önemli ve gerekli bir adım olarak görülmektedir.

Özet

Türkiye değişik iklimi ve taşıdığı farklı jeolojik özellikleri nedeniyle geniş bir bitki çeşitliliğine sahiptir. Aynı zamanda, Türkiye pek çok medeniyete ev sahipliği yapmıştır ve insanları, zengin bir geleneksel botanik bilgi hazinesi taşımaktadır. Bu bilginin gelecek nesillere aktarılabilmesi için ülkemizde çok sayıda etnobotanik çalışma yapılmaktadır. Bu amaçla Sadıkoğlu 1928–1997 yılları arasında Türkiye’de yapılmış etnobotanik çalışmaları derlemiştir. Bu çalışmada ise 1998–2008 yılları arasında yapılmış 91 etnobotanik çalışma değerlendirilmiş ve özetlenmiştir. Çalışmalar incelendiği zaman, en fazla etnobotanik çalışmanın İç Anadolu Bölgesi’nde yapıldığı, Kırıkkale ve Batman illerinde yapılan etnobotanik çalışmanın henüz olmadığı görülmüştür. Yine bu çalışmalarda halkımızın bitkileri en çok tedavi amacıyla ve gıda olarak kullandığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Etnobotanik, Türkiye florası, Türkiye’deki etnobotanik çalışmalar.

Summary

Ethnobotany and a General View of Ethnobotanical Studies in Turkey

Turkey has extensive floral diversity due to its various climate and different geological zones. Turkey has been housed by many civilizations and its people have possessed a rich treasure of traditional botanical knowledge. Many ethnobotanical studies have been carried out to transfer traditional botanical knowledge to next generations. For this aim, Sadıkoğlu evaluated ethnobotanical studies which were carried out in Turkey from 1928 to 1997. In this review, we have summarized and evaluated the ethnobotanical studies which carried out from 1998 to 2008. It was observation that, the most ethnobotanical studies were made in Central Anatolia while the least were made in region of Southeast Anatolia. The most common uses of plants in ethnobotanical studies were established as remedies and foodstuffs. Kırıkkale and Batman provinces were not found on ethnobotanical studies.

Key Words: Ethnobotany, Flora of Turkey, Ethnobotanical Studies in Turkey.

KAYNAKLAR

1. Gezgin, D., Bitki Mitosları, Sel Yayıncılık, (2006).
2. Koçyiğit, M., Yalova İlinde Etnobotanik Bir Araştırma, Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Özhatay, N., İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, (2005).
3. Lewin, R., Modern İnsanın Kökeni, TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları, Çeviri: N. Özüaydın, 7. basım, TÜBİTAK, Ankara, (2000).
4. Heinrich, M., Barnes, J., Gibbons, S., Williamson, E.M., Fundamentals of Pharmacognosy and Phytotherapy, Churchill Livingstone, Edinburgh, (2004).
5. Sadıkoğlu, N., Cumhuriyet Dönemi Türk Etnobotanik Araştırmalar Arşivi, Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Alpınar, K., İstanbul Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, (1998).
6. Başaran, S., Elmalı Yöresinde Doğal Olarak Yetişen Bazı Bitkilerin Etnobotanik Özellikleri, Batı Akdeniz Ormancılık Araştırma Müdürlüğü Dergisi, Çevre ve Orman Bakanlığı Yayın No:211, Sayı:5, Antalya, (2003).
7. Alpınar, K., Saçlı, S., Türkiye'deki Etnobotanik Çalışmalar Hakkında Bir Bibliyografya, XI.Bitkisel İlaç Hammaddeleri Toplantısı, Ankara, 1996, "Bildiri kitabı", Ed. Coşkun, M., Ankara Üni. Ecz. Fak. Yay. No. 75, s. 157-166, Ankara (1997).
8. Ospankulova, E., Türkiye Etnobotanik Araştırmalar Veri Tabanı, Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Alpınar, K., İstanbul Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, (2005).
9. Tütenocaklı, T., Ayvacık (B1, Çanakkale) ve Çevresinin Etnobotanikliği, Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Uysal, İ., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, (2002).

10. Graham, L. E., Graham, J. M., Wilcow, L. W., Bitki Biyolojisi, Çeviri Editörü: Kani Işık, Akdeniz Üniversitesi, Palme Yayıncılık (2004).
11. Yıldırım, S., Etnobotanik ve Türk Etnobotaniği, Kebiçe İnsan Bilimleri için Kaynak Araştırmaları Dergisi, 17, s. 175-193 (2004).
12. Baytop, T., Türkiye'de Bitkiler ile Tedavi, Nobel Tıp Kitabevleri, İstanbul, (1999).
13. Onar, S., Bandırma (A1(A), Balıkesir) ve Çevresinin Etnobotaniği, Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Uysal, İ., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, (2006).
14. Ertuğ, F., Etnobotanik Enstitüsü, TÜBİTAK Bilim ve Teknik, s. 98-99, (1996).
15. Ertuğ, Z. F., Proceeding of the IVth international congress of ethnobotany (ICEB 2005) "Ethnobotany: At the junction of the continents and the disciples", 21-26 August 2005, İstanbul-Turkey.
16. Özhatay, N., Koyuncu, M., Atay, S., Byfield, A., Türkiye'nin Doğal Tıbbi Bitkilerinin Ticareti Hakkında Bir Çalışma, Doğal Hayatı Koruma Derneği, I.S.B.N. 975-96081-9-7, İstanbul, (1997).
17. Baytop, T., Türkçe Bitki Adları Sözlüğü, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Dil Kurumu yayınları: 578, Ankara, (1994).
18. <http://etnofertug.blogspot.com/2006/01/etnobotanik-alan-alma-teknikleri.html>
19. Sezik, E., Yeşilada, E., Türkiye'de Bitkilerin Halk İlacı Olarak Kullanılışı, XIII. Bitkisel İlaç Hammaddeleri Toplantısı Bildiri Kitabı, s. 103-112, Marmara Üniversitesi Eczacılık Fak. E. Gürkan, E. Tuzlacı (Eds.), İstanbul, 20-22 Eylül (2000).
20. Höft, M., Barik, S. K., Lykke, A. M., Quantitative Ethnobotany, People and Plants Working Paper 6, s. 1-3, June 1999.
21. Ali-Shtayah, M.S., Jamous, R.M., Al-Shafie, J.H., Elgharabah, W.A., Kherfan, F.A., Qarariah, K.H., Khdaif, I.S., Soos, I.M., Musleh, A.A., Isa, B.A., Herzallah, H.M., Khlaif, R.B., Aiash, S.M., Swaiti, G.M., Abuzahra, M.A., Ali, M.M., Saifi, N.A., Azem, H.K., Nasrallah, H.A., Traditional knowledge of wild edible plants used in Palestine (Northern West Bank): a comparative study, J. Ethnobiol. Ethnomed., 4, 1-13, (2008).
22. Hadjichambis, A.C., Paraskeva-Hadjichambi, D., Della, A., Giusti, M.E., De Pasquale, C., Lenzarini, C., Censorii, E., Gonzales-Tejero, M.R., Sanchez-Rojas, C.P., Ramiro-Gutierrez, J.M., Skoula, M., Johnson, C., Sarpaki, A., Hmamouchi, M., Jorhi, S., El-Demerdash, M., El-Zayat, M., Pieroni, A., Wild and semi-domesticated food plant consumption in seven circum-Mediterranean areas. Int. J. Food Sci. Nutr. 19, 1-32, (2007).
23. Davis, P. H., Flora of Turkey and The East Aegean Islands, Vol. 1-9, Edinburgh University Press. Edinburgh, (1965-1985).
24. Davis, P. H., Mill, R.R., Tan, K., Flora of Turkey and The East Aegean Islands, Vol. 10, Edinburgh University Press. Edinburgh, (1988).
25. Güner, A., Özhatay, N., Ekim, T. and Başer, K.H.C., Flora of Turkey, Volume 11, Edinburgh University Press. Edinburgh, (2000).
26. Ekim, T., Koyuncu, M., Erik, S. ve İlarıslan, R., Türkiye'nin Tehlike Altındaki Nadir ve Endemik Bitkileri, Türkiye Tabiatını Koruma Derneği Yayınları, (1989).
27. Erik, S. ve Tarıkahya, B., Türkiye Florası Üzerine, Kebiçe İnsan Bilimleri için Kaynak Araştırmaları Dergisi, Alp Matbaası, Ankara, 17, 139-163, (2004).
28. Ekim, T., Koyuncu, M., Vural, M., Duman, H., Aytaç, Z., Adıgüzel, N., Türkiye Bitkileri Kırmızı Kitabı Eğrelti ve Tohumlu bitkiler. Türkiye Tabiatını Koruma Derneği, Ankara, (2000).
29. Özkan, Z. C., Gümüşhane Yöresi Doğal Tıbbi Bitkilerinin Tanınması, Yetiştirilmesi ve Değerlendirilmesi, Araştırma Projesi, KTÜ Orman Fakültesi, Orman Mühendisliği Bölümü, İstanbul, (2002).

30. Aydın, S., Anadolu Diyagonalı: Ekolojik Kesinti Tarihsel-Kültürel bir Farklılığa İşaret edebilir mi?, *Kebikeç İnsan Bilimleri için Kaynak Araştırmaları Dergisi*, 17, 117-137 (2004).
31. Leaman, D. J., Sustainable Wild Collection of Medicinal and Aromatic Plants, Development of an International Standard, Medicinal and Aromatic Plants –Springer, Ed: R.J. Bogers, Netherlands (2006).
32. WHO: "Traditional Medicine", World Health Organization, Geneva, (1979).
33. Başer, K. H. C., Tıbbi Bitkiler, Bilim ve Teknik, Sayı 331, Haziran, 76-79, (1995).
34. WHO: Regulatory Situation of Herbal Medicines-A Worldwide Review, World Health Organization, Geneva, (1998).
35. WHO: "Traditional Medicine Strategy 2002-2005", Document WHO/EDM/TRM/2002.1, World Health Organization, Geneva, (2002).
36. Tarakçı, S., Beykoz Civarındaki Tıbbi Özellik Taşıyan Bitkiler Üzerine Araştırmalar, Doktora Tezi, Danışman: Sümer, S., Marmara Üniversitesi Fen Bil. Enst. (2006).
37. Bulut, G., Narman (Erzurum) ve Köylerinde Halk İlacı Olarak Kullanılan Bitkiler, Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Özgen, U., Atatürk Üniv. Sağlık Bil. Enst. (2005).
38. Eyüboğlu, M., Okaygün, I., Yaraş, F., Doğal Boyalarla Yün Boyama Uygulamalı ve Geleneksel Yöntemler, Uygulama Eğitim Vakfı, Özkur Basımevi, İstanbul, (1983).
39. Sütlüpnar, N., Türkiye'de Doğal İlaçlarla Tedavinin Bugünkü Durumu, Bitkilerle Tedavi. MİSEP X. (Meslek içi sürekli eğitim programı). İstanbul Eczacı Odası Yayınları/14, (1994).
40. Baytop, T., Türkiye'de Tıbbi ve Kokulu Bitkilerin Kullanılışına Tarihsel Bakış, TAB Bülteni, 10, 24-27, (1994).
41. Baytop, A., Türkiye'de Botanik Tarihi Araştırmaları, TÜBİTAK Yayınları Akademik Dizi 3. (2003).
42. Sadıkoğlu, N., Alpınar, K., An Evaluation of Turkish Ethnobotanical Studies (1928-1997), İstanbul Ecz. Fak. Mec. 37, 61-66, (2004).
43. Türkiye İstatistik Kurumu Yayın ve Bilgi Dağıtım Daire Başkanlığı, Bilgi Dağıtım Grubu, TUIKbilgi (bilgi@tuik.gov.tr), (2007).
44. Sadıkoğlu, N., Alpınar, K., Etnobotanik Açısından Bartın, XIII. Bitkisel İlaç Hammaddeleri Toplantısı, Bildiriler, Marmara Üniversitesi Eczacılık Fak., Gürkan, E., Tuzlacı E., (Eds.), 20-22 Eylül, İstanbul, (2000).
45. Bağcı, Y., Aladağlar (Yahyalı, Kayseri) ve Çevresinin Etnobotanik Özellikleri, Ot Sistemik Botanik Dergisi, 7, 1, 89-94, (2000).
46. Duran, A., Akseki (Antalya) İlçesindeki Bazı Bitkilerin Yerel Adları ve Etnobotanik Özellikleri, Ot Sistemik Botanik Dergisi, 5, 1, 77-92, (1998).
47. Keskin, M., Alpınar, K., Kışlak (Yayladağı-Hatay) Hakkında Etnobotanik Bir Araştırma, Ot Sistemik Botanik Dergisi, 9, 2, 91-100, (2002).
48. Koyuncu, O., Geyve (Sakarya) ve Çevresinin Floristik ve Etnobotanik Açısından İncelenmesi, Doktora Tezi, Danışman: Tokur, S., Eskişehir Osman Gazi Üniv. Fen Bilimleri Enstitüsü, (2005).
49. Sinan, O., Ankara, Çubuk (Esenboğa) Yöresinde Halk Arasında Kullanılan Şifalı Bitkiler (Lisans Bitirme Tezi). Balıkesir Üniversitesi, Necatibey Eğitim Fakültesi, Biyoloji Eğitimi Anabilim Dalı, (1998).
50. Akalın, E., Tekirdağ İli Halk İlaçları ve Gıda Olarak Kullanılan Yabani Bitkiler, Geleneksel ve Folklorik Droglar Dergisi, Cilt:5(1), 1-98, (1998).
51. Gez, S. ve Şimşek, S., Babadağ'ın Tıbbi Bitkileri. Denizli: I. Babadağ Sempozyumu, Pamukkale Üniversitesi, (1999).

52. Çelik, A., Çiçek, M. ve Uşak, M., Denizli ve Çevresinde Yayılış Gösteren Bazı Türlerin Etnobotanik Özellikleri. Denizli: I. Babadağ Sempozyumu, Pamukkale Üniversitesi, (1999).
53. Tuzlacı, E., Erol, M. K., Turkish Folk Medicinal Plants, Part II:Eğirdir (Isparta), *Fitoterapia* 70, 593-610, (1999).
54. Yeşilada, E., Sezik, E., Honda, G., Takaishi, Y., Takeda, Y., Tanaka, T., Traditional Medicine in Turkey IX. Folk Medicine in North-west Anatolia, *Journal of Ethnopharmacology*, 64, 195-210, (1999).
55. Çubukçu, B., Melikoğlu, G., Giresun İli Bitkileri ve Halk İlaçları, Geleneksel ve Folklorik Droglar Dergisi, Cilt: 6 (1), 1-105, (1999).
56. Tuzlacı, E., Tolon, E., Turkish Folk Medicinal Plants, Part III: Şile (İstanbul), *Fitoterapia*, 71, 673-685, (2000).
57. Türkoğlu, İ., Elazığ İlindeki Etnobotanik Değeri Olan Taksonların Araştırılması, Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Civelek, Ş., Fırat Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, (2000).
58. Yücel, E., Tülükoğlu, A., Gediz (Kütahya) Çevresinde Halk İlacı Olarak Kullanılan Bitkiler, *Ekoloji Çevre Dergisi*, 9(6), 12-14, (2000).
59. Özgen, U., Coşkun, M., Ilıca (Erzurum) İlçesine Bağlı Köylerde Halk İlacı Olarak Kullanılan Bitkiler, XIII. Bitkisel İlaç Hammaddeleri Toplantısı, Bildiriler, Marmara Üniversitesi Eczacılık Fak., Gürkan, E., Tuzlacı E., (Eds.), 20-22 Eylül, İstanbul, (2000).
60. Sürmeli, B., Sakçalı, S., Öztürk, M., Serin, M., Kilis ve Çevresinde Halk Hekimliğinde Kullanılan Bitkiler, XIII. Bitkisel İlaç Hammaddeleri Toplantısı, Bildiriler, Marmara Üniversitesi Eczacılık Fak., Gürkan, E., Tuzlacı E., (Eds.), 20-22 Eylül, İstanbul, (2000).
61. Koçak, S., Özhatay, N., Local Names of Some Plants from Karaman Province, *J. Fac. Pharm. İstanbul*, 33, 27-36, (2000).
62. Ertuğ, Z. F., An Ethnobotanical Study in Central Anatolia (Turkey), *Economic Botany* 54(2), 155-182, (2000).
63. Abay, G., Kılıç, A., Pürenbeleni ve Yanıktepe (Mersin) Yörelerindeki Bazı Bitkilerin Yöresel Adları ve Etnobotanik Özellikleri, *Ot Sistematik Botanik Dergisi*, 8(2), 97-104, (2001).
64. Duran, A., Satıl, F., Tümen, G., Balıkesir Yöresinde Yeneni Yabancı Meyveler ve Etnobotanik Özellikleri, *Ot Sistematik Botanik Dergisi*, 8(1), 87-94, (2001).
65. Tuzlacı, E., Eryaşar Aymaz, P., Turkish Folk Medicinal Plants, Part IV:Gönen (Balıkesir), *Fitoterapia*, 72, 323-343, (2001).
66. Sezik, E., Yeşilada, E., Honda, G., Takaishi, Y., Takeda, Y., Tanaka, T., Traditional Medicine in Turkey X. Folk Medicine in Central Anatolia, *Journal of Ethnopharmacology*, 75, 95-115, (2001).
67. Yeni, E., Ermenek (Karaman) ve Yöresinde Yetişen Tıbbi Bitkiler Üzerine Bir Araştırma, Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Ünal, A., Selçuk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, (2001).
68. Şimşek, I., Aytekin, F., Yeşilada, E., Yıldırım, Ş., Ankara, Gölbaşı'nda Yabancı Bitkilerin Kullanılış Amaçları ve Şekilleri Üzerinde Bir Araştırma, *Ot Sistematik Botanik Dergisi*, 8, 2, 105-120, (2001).
69. Aslan, A., Ege Bölgesi Bazı Halk İlaçları Üzerinde Etnofarmakognozok Bir Değerlendirme, Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Mat, A., İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, (2002).
70. Saylam, B., Edirne ve Çevresinde Doğal Ortamda Yetişen Faydalı Bitkiler (Tıbbi, Zehirli, Besin, Süs Bitkileri), Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Dalgıç, G., Trakya Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, (2002).

71. Kandemir, A., Beyazoğlu, O., Köse Dağları'nın (Gümüşhane) Tıbbi ve Ekonomik Bitkileri, S.D.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi, 6-3, 148-157, (2002).
72. Ertuğ, Z. F., Bodrum Yöresinde Halk Tıbbında Yararlanılan Bitkiler, 14. Bitkisel İlaç Hammaddeleri Toplantısı, Bildiriler, Başer K.H.C., Kırmır N., (Eds.), 29-31 Mayıs, Eskişehir, (2002).
73. Şimşek, I., Aytekin, F., Yeşilada, E., Yıldırım, Ş., Anadolu'da Halk Arasında Bitkilerin Kullanılış Amaçları Üzerinde Etnobotanik Bir Çalışma, 14. Bitkisel İlaç Hammaddeleri Toplantısı, Bildiriler, Başer K.H.C., Kırmır N., (Eds.), 29-31 Mayıs 2002, Eskişehir.
74. Eyiç, M., Kütahya ve Çevresinde Halk İlacı Olarak Kullanılan Bitkiler, Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Benlioğlu, O. N., Dumlupınar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, (2002).
75. Tuzlacı, E., Datça Yarımadası (Muğla) Florası ve Bu Yörede Halkın Yararlandığı Bitkiler, 14. Bitkisel İlaç Hammaddeleri Toplantısı, Bildiriler, Başer K.H.C., Kırmır N., (Eds.), 29-31 Mayıs 2002, Eskişehir.
76. Tuzlacı, E., Baba Dağı (Muğla) Florası ve Fethiye Yöresinde Halkın Yararlandığı Bitkiler Hakkında, Bir Ön Araştırma, 14. Bitkisel İlaç Hammaddeleri Toplantısı, Bildiriler, Başer, K.H.C., Kırmır, N., (Eds.), 29-31 Mayıs 2002, Eskişehir.
77. Çelikel, Ö., Kayseri ve Çevresinde Halk Tarafından Kullanılan Bitkilerin Yöresel Adları ve Kullanım Amaçları, Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Aksoy, A., Erciyes Üniv. Fen Bilimleri Enstitüsü, (2002).
78. Akçiçek, E., Vural, M., Kumalar dağı (Afyon) ve Çevresindeki Bazı Bitkilerin Yöresel Adları ve Etnobotanik Özellikleri, Ot Sistematik Botanik Dergisi, 10(2), 151-162 (2003).
79. Emre, G., Ezine (Çanakale) Yöresinin Geleneksel Halk İlacı Olarak Kullanılan Bitkileri, Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Tuzlacı, E., Marmara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, (2003).
80. Sadıkoğlu, E., Koçarlı (Aydın) Yöresinin Geleneksel Halk İlacı Olarak Kullanılan Bitkileri, Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Tuzlacı, E., Marmara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, (2003).
81. Koca, A., Akçakoca (Düzce) İlçesinin Florası ve Etnobotanik Özellikleri, Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Yıldırım, Ş., Hacettepe Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, (2003).
82. Ezer, N., Avcı, K., Çerkeş (Çankırı) Yöresinde Kullanılan Halk İlaçları, Hacettepe Üniversitesi Eczacılık Fakültesi Dergisi, 24, 67-80, (2004).
83. Vural, H., Bilecik İli Halk İlaçları Üzerine Farmakognozok Araştırmalar, Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Sarıyar, G., İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, (2004).
84. Doğanoglu, Ö., Yenişarbademli-Isparta Yöresindeki Doğal Faydalı Bitkiler Üzerine Araştırmalar, Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Dutkuner, İ., Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, (2004).
85. Ecevit Genç, G., Özhatay, N., An Ethnobotanical Study from European Part of İstanbul (Çatalca) in Turkey (I), J. Fac. Pharm. İstanbul, 37, 67-73 (2004).
86. Dogan, Y., Baslar, S., Ay, G., Mert, H. H., The Use of Wild Edible Plants in Western and Central Anatolia (Turkey), Economic Botany 58(4), 684-690 (2004).
87. Özgen, U., Kaya, Y., Coşkun, M., Ethnobotanical Studies in The Villages of The District of Ilıca (Province Erzurum), Turkey, Economic Botany 58(4), 691-696 (2004).
88. Özgökçe, F., Özçelik, H., Ethnobotanical Aspects of Some Taxa in East Anatolia, Turkey, Economic Botany 58(4), 697-704 (2004).
89. Şimşek, I., Aytekin, F., Yeşilada, E., Yıldırım, Ş., An Ethnobotanical Survey of The Beypazarı, Ayaş and Gündül District Towns of Ankara Province (Turkey), Economic Botany 58(4), 705-720 (2004).

90. Bıçakçı, B., Bergama İlçesinin Etnobotaniği, Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Bekat, L., Ege Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, (2004).
91. Uzun, E., Sarıyar, G., Adersen, A., Karakoç, B., Ötük, G., Oktayoğlu, G., Pırıldar, S., Traditional Medicine in Sakarya Province (Turkey) and Antimicrobial Activities of Selected Species, *Journal of Ethnopharmacology*, 95, 287-296 (2004).
92. Özdemir, E., Niğde-Aladağlar'ın Batısında Etnobotanik Bir Araştırma, Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Alpınar, K., İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, (2005).
93. Gençler Özkan, A.M., Koyuncu, M., Traditional Medicinal Plants Used in Pınarbaşı area (Kayseri-Türkiye), *Turkish J. Pharm. Sci.* 2(2), 63-82 (2005).
94. Arslan, Ö., Dereli (Giresun) Yöresinin Geleneksel Halk İlacı Olarak Kullanılan Bitkileri, Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Tuzlacı, E., Marmara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, (2005).
95. Everest, A., Öztürk, E., Focusing on The Ethnobotanical Uses of Plants in Mersin and Adana Provinces (Turkey), *Journal of Ethnobiology and Ethnomedicine*, 1:6, s. (2005).
96. Sezgin, A., Şuhut (Afyon) İlçesi'nde Kullanılan Halk İlaçları, Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Ezer, N., Hacettepe Üniv. Sağlık Bilimleri Enstitüsü, (2005).
97. Öztürk, M., Dinç, M., Nizip (Aksaray) Bölgesinin Etnobotanik Özellikleri, *Ot Sistematiği Botanik Dergisi*, 12, 1, 93-102, (2005).
98. Ezer, N., Mumcu Arısan, Ö., Folk Medicines in Merzifon (Amasya, Turkey), *Turk J. Bot.* 30, 223-230 (2006).
99. Erkal Tsetsekos, A., The Ethnobotany of Wild Plant Use in The Konya Basin: A quantitative and ethnoarchaeological approach, The degree of master of science in archaeometry, Supervisor: Doğan M. Co-Supervisor: Summers G. The Graduate School of Natural and Applied Sciences of Middle East Technical University (2006).
100. Tarakçı, S., Beykoz Civarındaki Tıbbi Özellik Taşıyan Bitkiler Üzerine Araştırmalar, Doktora Tezi, Danışman: Sümer, S., Marmara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, (2006).
101. Ecevit Genç, G., Özhatay, N., An Ethnobotanical Study in Çatalca (European Part of İstanbul) II, *Turkish J. Pharm. Sci.*, 3(2), 73-89, (2006).
102. Alparıslan, D. F., Tuzlacı, E., The Folk Medicinal Plants of The European Part of Turkey, *Proceedings of the IVth International Congress of Ethnobotany (ICEB 2005)*, s. 129-132 (2006).
103. Emre Bulut, G., Tuzlacı, E., An Ethnobotanical Study in Bozcaada (Çanakkale-Turkey), *Proceedings of the IVth International Congress of Ethnobotany (ICEB 2005)*, s. 581-583 (2006).
104. Şenol, S. G., Seçmen, Ö., Uğurlu, E., Some Ethnobotanical Uses in The Rural Areas of Ödemiş, Tire, Kiraz (İzmir-Turkey), *Proceedings of the IVth International Congress of Ethnobotany (ICEB 2005)*, s. 605-608 (2006).
105. Mart, S., Bahçe ve Hasanbeyli (Osmaniye) Halkının Kullandığı Doğal Bitkilerin Etnobotanik Yönden Araştırılması, Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Türkmen, N., Çukurova Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, (2006).
106. Bayrak Özbucak, T., Kutbay, H. G., Ergen Akcın, Ö., The Contribution of Wild Edible Plants to Human Nutrition in the Black Sea Region of Turkey, *Ethnobotanical Leaflets* 10: 98-103, (2006).
107. Elçi, B., Erik, S., Gündül (Ankara) ve Çevresinin Etnobotanik Özellikleri, *Hacettepe Üniversitesi Eczacılık Fak. Dergisi*, 26(2), 57-64, (2006).
108. Kıran, Ö., Kozan Yöresi Florasındaki Tıbbi Bitkiler ve Bunların Halk Tıbbında Kullanılışı, Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Uzel, İ., Çukurova Üniv. Sağlık Bilimleri Enstitüsü, (2006).

109. Karabaşa, S., Gençler Özkan, A. M., Küre Dağları'nın Bilgisi, Ulus, Aşağıçerçi, Küre Dağları Milli Parkı Ulus Bölgesi'ndeki Sürdürülebilir Geçim Kaynaklarının Saptanması ve Eğitim Projesi (2006).
110. Bulut, Y., Manavgat (Antalya) Yöresinin Faydalı Bitkileri, Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Özçelik, H., Süleyman Demirel Üniv. Fen Bilimleri Enstitüsü, (2006).
111. Bağcı, Y., Savran, A., Dural, H., Pozantı (Adana) ve Çevresindeki Bazı Bitkilerin Yerel Adları ve Etnobotanik Özellikleri, S.Ü. Fen Ed. Fak. Fen Derg.,27, 77-82, (2006).
112. Balos, M. M., Zeytinbahçe ile Akarçay Arasında Kalan (Birecik) Bölgenin Florası ve Etnobotanik Özellikleri, Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Akan, H., Harran Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, (2007).
113. Kültür, Ş., Medicinal Plants Used in Kırklareli Province (Turkey), Journal of Ethnopharmacology, 111, 341-364 (2007).
114. Cansaran, A., Kaya, Ö. F., Yıldırım, C., Ovabaşı, Akpınar, Güllüce ve Köşeler Köyleri (Gümüşhacıköy /Amasya) Arasında Kalan Bölgede Etnobotanik Bir Araştırma, Fırat Üniv. Fen ve Müh. Bil. Dergisi 19(3), 243-257 (2007).
115. Tuzlacı, E., Alparslan, A. F., Turkish Folk Medicinal Plants, Part V: Babaeski (Kırklareli), J. Fac. Pharm. İstanbul 39, 11-23 (2007).
116. Tuzlacı, E., Emre Bulut, G., Turkish Folk Medicinal Plants, Part VII: Ezine (Çanakkaale), J. Fac. Pharm. İstanbul 39, 39-51 (2007).
117. Tuzlacı, E., Sadıkoğlu, E., Turkish Folk Medicinal Plants, Part VI: Koçarlı (Aydın), J. Fac. Pharm. İstanbul 39, 25-37 (2007).
118. Aslan, A., Mat, A., Özhatay, N., Sarıyar, G., A Contribution to Traditional Medicine in West Anatolia, J. Fac. Pharm. İstanbul 39, 73-83 (2007).
119. Yeşil, Y., Kürecik Bucağında Etnobotanik Bir Çalışma, Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Akalın, E., İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, (2007).
120. Karataş, H., Ilgaz (Çankırı) İlçesi ve Çevresinin Etnobotaniği, Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Aytaç, Z., Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, (2007).
121. Gençay, A., Cizre (Şırnak)'nin Etnobotanik Özellikleri, Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Özgökçe, F., Yüzüncüyıl Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, (2007).
122. Çimen Oral, D., Konya İlinde Kullanılan Halk İlaçları Üzerinde Etnobotanik Araştırmalar, Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Aslan, M., Gazi Üniv. Sağlık Bilimleri Enstitüsü, (2007).
123. Kazan, D., Ortaca (Muğla) İlçesinin Etnobotaniği, Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Görk, Ç., Muğla Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, (2007).
124. Akgül, S., Mityat (Mardin) Civarında Etnobotanik, Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Seçmen, Ö., Ege Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Bornova-İzmir, (2008).
125. Kızılarslan, Ç., İzmit Körfezi'nin Güney Kesiminde Etnobotanik Bir Araştırma, Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Özhatay, N., İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, (2008).
126. Ugurlu, E., Secmen, Ö., Medicinal Plants Popularly Used in the Villages of Yunt Mountain (Manisa-Turkey), Fitoterapia 79, s. 126-131 (2008).
127. Kargioğlu, M., Ceneci, S., Serteser, A., Evliyaoğlu, N., Konuk, M., Kök, M. Ş., Bağcı, Y., An Ethnobotanical Survey of Inner-West Anatolia, Turkey, Hum. Ecol. 36, 763-777, (2008).
128. Akan, H., Korkut, M. M., Balos, M. M., Arat Dağı ve Çevresinde (Birecik, Şanlıurfa) Etnobotanik Bir Araştırma, Fırat Üniv. Fen ve Müh. Bil. Dergisi, 20 (1), 67-81, (2008).

129. Yıldırım, B., Terziođlu, Ö., Özgökçe, F., Türközü, D., Ethnobotanical and Pharmacological Uses of Some Plants in the Districts of Karpuzalan and Adıgüzel (Van-Turkey), *Journal of Animal and Veterinary Advances* 7(7), 873-878. (2008).
130. XVI. Bitkisel İlaç Hammaddeleri Toplantısı, Program ve Bildiri Özetleri, 28-30 Haziran Erzurum, (2006).
131. XVII. Bitkisel İlaç Hammaddeleri Toplantısı, Bildiriler, 26-29 Ekim, Kuşadası, (2007).
132. Fitomed Türkiye, Bihat 2008, Özel sayı, XVIII. Bitkisel İlaç Hammaddeleri Toplantısı, Bildiriler, 16-18 Ekim, İstanbul, (2008).
133. Tuzlacı, E., Şifa Niyetine, Türkiye'nin Bitkisel Halk İlaçları, Alfa Yayınları (2006).
134. Tuzlacı, E., Eryaşar-Aymaz, P., Tolon, E., Geleneksel Halk İlaçlarının Yöresel Olarak Araştırılmasının Önemi ve bu Konuda Yaptığımız Çalışmaların Sonuçları, XIII. Bitkisel İlaç Hammaddeleri Toplantısı Bildiri Kitabı, s. 79-85, Marmara Üniversitesi Eczacılık Fak. E. Gürkan, E. Tuzlacı (Eds.), İstanbul, 20-22 Eylül (2000).
135. Alpınar, K., Ayvalık (Balıkesir) ve Yakınındaki Adaların Floristik ve Etnobotanik Açından Deđerlendirilmeleri. TBAG-1407, s. 159, (1999).